

Republika Crna Gora
Ministarstvo prosvjete i nauke
Zavod za školstvo

**PROGRAM ZA PODRUČJA AKTIVNOSTI U
PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I
OBRAZOVANJU**

Podgorica
2007.

REPUBLIKA CRNA GORA
MINISTARSTVO PROSVJETE I NAUKE

ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju

Podgorica 2007.

Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju

Izdavač: Zavod za školstvo
Urednik: dr Dragan Bogojević
Lektura: Danijela Đilas
Tehnička priprema: Predrag Vujičić
Dizajn korica: Nevena Čabrilo
Štampa: "IVPE" Cetinje
Tiraž: 500

Podgorica, 2007.

Savjet za opšte obrazovanje je na 7. sjednici, održanoj 5. marta 2004. godine, utvrdio obrazovni program **za predškolsko vaspitanje i obrazovanje.**

SADRŽAJ:

RAZRADA OSNOVA PROGRAMA ZA PODRUČJA AKTIVNOSTI U PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU	5
I Fizičke i zdravstvene aktivnosti	5
II Muzičke aktivnosti	10
III Jezičke i govorne aktivnosti	15
IV Matematičko – logičke aktivnosti	20
V Socijalne aktivnosti i saznanja	24
VI Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom	30
VII Likovne aktivnosti	34
VIII Sredina za učenje	38
IX Saradnja sa porodicom	39
X Djeca sa posebnim potrebama	41
XI Evaluacija	42
XII Literatura	43
SPECIJALIZOVANI PROGRAM ZA ENGLJSKI JEZIK I OPŠTA UPUTSTVA ZA RAD SA DJECOM SA POSEBNIM POTREBAMA ZA PREDŠKOLSKI UZRAST	45
I Specijalizovani program za djecu predškolskog uzrasta: Engleski jezik	45
OPŠTA UPUTSTVA ZA RAD SA DJECOM SA POSEBNIM POTREBAMA	50
Opšta uputstva za rad sa nadarenom djecom	50
Opšta uputstva za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju	57
Literatura	60

RAZRADA OSNOVA PROGRAMA ZA PODRUČJA AKTIVNOSTI U PREDŠKOLSKOM VASPITANJU I OBRAZOVANJU

I Fizičke i zdravstvene aktivnosti

1. Uvod

Dijete je biće emocija i pokreta. Svijet se pred djetetom otvara kada ono ovlada kretanjem koje mu daje bezbroj mogućnosti da iskuša samo sebe, ispolji svoja iskustva i emocije. Dijete je aktivno samo ako se osjeća sigurnim, tj. ako je u blizini njemu bliska osoba sa kojom je stvorilo socio-emocionalnu vezu. Treba izbjegavati načine rada koji dijete stavljaju u apsolutnu zavisnost od odraslog.

U sadržaju rada u fizičkom vaspitanju bi trebalo do punog izražaja da dođe inventivnost vaspitača/ice, a da sadržaji budu i u skladu sa potrebama djece, naselja, grada, regiona. Kod svakog djeteta važno je prepoznati "razvojni trenutak" i omogućiti mu ono šta se može očekivati u pojedinoj dobi, ali takođe treba imati u vidu da individualne razlike mogu biti ogromne. Osnova motoričkog razvoja je i fiziološko sazrijevanje.

Zdravo dijete je neumorno i u kretanju nalazi najviše zadovoljstva i radosti. Igra u sadržaju rada za sve uzrasne nivoe ima jedno od prioriternih mjesta.

Fizičke aktivnosti u predškolskom periodu podstiču dječji rast i razvoj i ujedno predstavljaju prevenciju postularnih i drugih promjena koje donosi savremeni način života.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Raznovrsnost i dinamika fizičkih aktivnosti djetetu daje mogućnost da putem praktičnih aktivnosti i neposrednog iskustva upozna sebe, svoje sposobnosti i svoje domete.

Fizičke aktivnosti pomažu djetetu da:

- ⇒ zadovolji potrebe za kretanjem, igrom i ovladavanjem prostorom i stvaralačkim izražavanjem kroz pokret;
- ⇒ upozna sopstveno tijelo i stekne povjerenje u njegovu pokretljivost;
- ⇒ razvija osjećaj i sposobnost za nalaženje sopstvenog načina kretanja;
- ⇒ formira pravilno držanje tijela;
- ⇒ razvija i usavršava stečene motoričke aktivnosti (hodanje, trčanje, skakanje, poskakivanje, penjanje,

valjanje, puzanje, provlačenje, potiskivanje, vučenje, guranje, hvatanje, bacanje i dr.);

- ⇒ podstiče i razvija biomotoričke sposobnosti *brzine, koordinacije, gipkosti, snage, spretnosti, preciznosti, ravnoteže*;
- ⇒ razvija i usavršava finu motoriku (spretnost prstiju);
- ⇒ stvara i razvija navike lične higijene.

Potrebno je fizičkim vježbanjem povoljno uticati na emocionalni tonus djece.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Tokom fizičkih aktivnosti djeca stupaju u raznovrsne interakcije sa drugom djecom i odraslima, što obogaćuje dječija iskustva i pomaže im da:

- ⇒ upoznaju, procjenjuju i uvažavaju sposobnosti i interesovanja drugih;
- ⇒ prilagode aktivnosti uslovima kojima se obavlja tjelesna aktivnost (vrijeme, ritam, prostor);
- ⇒ upoznaju igre sa poštovanjem pravila;

- ⇒ učestvuju u grupnim igrama, poštuju pravila sportskog ponašanja i uzajamnog pomaganja;
- ⇒ upoznaju i upražnjavaju tradicionalne igre iz naše i drugih sredina;
- ⇒ stižu bolju orijentaciju u prostoru kroz organizovano postavljanje u formacije *polukrug, krug, kolona, vrsta*.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Dijete u sredini u kojoj boravi uočava važnost fizičkih aktivnosti za pravilan razvoj i zdravlje organizma. Ovim ciljem predviđeno je:

- ⇒ izgrađivanje kompleksa vježbi oblikovanja;
- ⇒ upoznavanje i izvođenje raznih pokretnih igara;
- ⇒ učenje plesnih pokreta;
- ⇒ sticanje spretnosti za vožnju tricikla, trotineta, bicikla, koturaljki;
- ⇒ uvođenje u osnove plivanja;
- ⇒ upoznavanje sa aktivnostima na snijegu (sankanje, igre na snijegu, skijanje);

- ⇒ upoznavanje sa elementima sportskih igara: mali fudbal, košarka, odbojka;
- ⇒ upoznavanje djeteta sa prostorima i terenima na kojima može upražnjavati svoje fizičke aktivnosti;
- ⇒ upoznavanje sa spravama, rekvizitima i pomagalicama koji se koriste u sportu, njihovi nazivi i upotreba;
- ⇒ razvijanje svijesti o značaju zdrave i čiste prirodne sredine.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Ovaj tip fizičkih aktivnosti je prisutan u svakodnevnom životu djece. On podrazumijeva da dijete:

- ⇒ u svim prilikama i u svakom obliku izvodi prirodne oblike kretanja: hodanje, trčanje, skakanje, penjanje, puzanje, provlačenje, bacanje, gađanje, hodanje po neravnom terenu (travi, šljunku, užetu i sl.), vučenje različitih predmeta (kutija, kolica, kamiona i sl.);
- ⇒ učestvuje u radnjama oko odražavanja lične higijene (umivanje, brisanje, svlačenje, oblačenje...);
- ⇒ vodi računa o čistoći i urednosti prostora u kojem boravi i igra se;
- ⇒ kreće se u prirodi, igra se u prirodnim uslovima koristeći dejstvo prirodnih činilaca;
- ⇒ snalazi se u prirodi (orjentiše), stiče navike o čuvanju prirodnih ljepota i zaštiti životne sredine.

Specifične aktivnosti

Aktivnosti koje intenzivnije podstiču dječiji razvoj, formiraju opštu zdravstvenu kulturu i elementarne navike su adekvatno odabrane i dozirane.

Ovim aktivnostima predviđeno je da dijete:

- ⇒ učestvuje u igrama za razvoj kretnih navika;
- ⇒ učestvuje u igrama za koordinaciju ruku i nogu;
- ⇒ izvodi vježbe ravnoteže u stajanju i hodu;
- ⇒ koristi raznovrsne predmete, sprave i pomagala za tjelesno vježbanje (lopte, zastavice, obručeve i dr.) za razvijanje raznovrsnih pokreta na otvorenom i zatvorenom prostoru;
- ⇒ učestvuje u igrama sa loptom - bacanje, nošenje, kotrljanje, odbijanje, dodavanje i hvatanje (lopte su različite veličine, boje i materijala);
- ⇒ izvodi različite pokrete uz muziku, usklađuje pokrete sa pokretima druge djece kada su u paru ili zajedničkom krugu;
- ⇒ sarađuje u svim vrstama igara (pokretnim, igrama sa poštovanjem pravila i dr.);
- ⇒ izvodi igre u svako doba godine, zimi na snijegu, ljeti na suncu i u vodi (sa i bez rekvizita);
- ⇒ vozi "prevozna sredstva" primjerena djeci - *tricikl, trotinet, biciklo, koturaljke*, u olakšanim i otežanim uslovima;
- ⇒ upražnjava jutarnju gimnastiku;
- ⇒ izvodi vježbe za odmor i relaksaciju;
- ⇒ izvodi vježbe oblikovanja;
- ⇒ manipulisanjem predmetima, crtanjem, slikanjem, modelovanjem, građenjem, presavijanjem papira, prelistavanjem slikovnica i sl., radi vježbe za razvijanje fine motorike.

Kompleksne aktivnosti

Pod ovim se podrazumijevaju fizičke aktivnosti kombinovane sa drugim vrstama aktivnosti, zamišljene tako da na jedan širi način podstiču razvoj. Aktivnosti mogu biti pasivnijeg ili aktivnijeg karaktera.

Aktivnosti pasivnijeg karaktera su:

- ⇒ praćenje sportskih manifestacija koje se odigravaju u susjedstvu ili na televiziji;
- ⇒ osnivanje kluba;
- ⇒ izrada medalja;
- ⇒ pričanje priča o nekadašnjim sportovima i Olimpijadi.

Aktivnosti dinamičnijeg karaktera su:

- ⇒ organizovanje "Igara bez granica" (kao nekog oblika "Dječije olimpijade");
- ⇒ odlazak na izlete;
- ⇒ posjeta sportskom centru;
- ⇒ organizovanje ljetovanja i zimovanja.

4. Metodska uputstva

FIZIČKO VASPITANJE je kontinuiran i osmišljen proces koji se bazira na potrebama, mogućnostima i interesovanjima djece, raspoloživom prostoru i opremi, klimatskim i vremenskim uslovima, kao i aktuelnim zbivanjima u ustanovi i široj društvenoj sredini. Prilikom realizacije fizičkih aktivnosti potrebno je aktivirati veći broj djece u istom trenutku. Veliki broj pasivne djece koja posmatraju nije u duhu dinamike ove oblasti.

Preduslov za pravilan rast i razvoj djeteta su pravilna ishrana, dovoljno kretanja i sna.

Uloga vaspitača/ice u podsticanju dječjeg razvoja je da:

- ⇒ organizuje fizičku sredinu (organizacija prostora, sredstava, materijala)

Vaspitač/ica blagovremeno priprema sprave i rekvizite za fizičke aktivnosti, audio-vizuelna sredstva koja podstiču kretanje, obezbjeđuje prostor, vodi računa da djeca budu adekvatno obučena.

Pravilnom organizacijom fizičke sredine djelimično se određuje sadržaj dječijih igara, ali djetetu treba i omogućiti da se kreće slobodno prema vlastitoj želji, mijenja pokrete i položaj, bira igračke i sredstva za igru. Vaspitač/ica redovno planira igru na otvorenom prostoru, na svježem vazduhu, u prirodi, a u nedostatku prirodnih uslova u sali za vježbanje ili u sobi u kojoj djeca borave. Djeca treba da borave u sredini u kojoj su bezbjedna i zaštićena od povreda, u kojoj je zaštićeno njihovo zdravlje.

⇒ organizuje socijalnu sredinu

Vaspitač/ica treba da organizuje individualni pristup djetetu, rad u manjim grupama, frontalni rad, igru u formalnim i neformalnim grupama, sa djecom istog i mješovitog uzrasta i ljudima različitih zanimanja koji će im prenijeti svoja znanja i iskustva vezana za očuvanje zdravlja (ljekari, sportisti..) Djeca i roditelji treba da borave u sredini u kojoj se afirmišu i proširuju veze između porodice, vrtića i okruženja, u kojoj postoje jednake mogućnosti za sve bez obzira na uzrast, etičku pripadnost, porijeklo, u kojoj se afirmišu kao individue. Informacije o zdravstvenom stanju treba stalno razmjenjivati sa roditeljima.

⇒ timski planira (djeca, vaspitači/ce, roditelji i ostali učesnici) i vrši izbor sadržaja i materijala na osnovu praćenja djece i evaluacije (procjena efekata djelovanja) ranijih aktivnosti.

Pri planiranju vaspitač/ca treba da uzme u obzir nivo dječjih sposobnosti. Djecu treba pratiti, posmatrati i na osnovu uočenih potreba i mogućnosti planirati aktivnosti. Svako dijete ponaosob je uspješno jer je uspjeh relativan. Potrebno je planirati aktivnosti za razvoj krupne motorike i motorike sitnih mišića. Aktivnosti treba kombinovati tako da se smjenjuju intenzivne i mirnije aktivnosti.

U okviru fizičkog vaspitanja neophodno je organizovati sve vrste igara, dramatizacije i drugih oblika dječjeg izražavanja. Značaj je višestruk jer zadovoljava dječju potrebu za kretanjem, utiče na razvoj fizičkih sposobnosti, čitavog organizma; utiče na pažnju, pamćenje, mišljenje, maštu, a djeca uče da poštuju određena pravila, disciplinu, osjećaj za kolektiv. Vaspitač/ica djecu oslobađa straha od neuspjeha, podstiče ih da učestvuju u igrama. Djetetu pomaže da zapazi svoj napredak i da ga doživi kao uspjeh bez obzira na uspjehe vršnjaka. Vaspitač/ica pri realizaciji aktivnosti vodi razgovor sa djecom o životu sportista, o tome kako se osjećaju nakon trčanja, koje su promjene uočili (otkucaji srca, crvenilo, znojenje...). Takođe organizuje posjete sportskim klubovima, utakmicama, maratonskim, biciklističkim trkama, kartingu i sl.

Neophodno je planirati jutarnje fizičko vježbanje, igre sa različitim spravama i igračkama, šetnje, izlete kao i ljetovanje i zimovanje. Vaspitač/ica treba da prati razvoj djeteta i da vrši evidenciju o realizovanim aktivnostima, evidenciju podataka o morfološkim karakteristikama (visini, težini, obimu grudi i sl.) i motoričkim sposobnostima (snaga, brzina i sl.).

II Muzičke aktivnosti

1. Uvod

Muzika je univerzalno sredstvo komunikacije ljudi iz različitih kultura.

Predškolski uzrast je period intenzivnog razvoja muzičkih sposobnosti: sluha, osjećaja za ritam, muzičke memorije. U predškolskoj ustanovi se dijete upoznaje sa raznim oblicima muzičkog izražavanja - glasom, instrumentom, pokretom. Dijete posjeduje muzičke potencijale i aktivan je učesnik u sopstvenom muzičkom razvoju. U muzičkim aktivnostima i igri, dijete upoznaje svoje mogućnosti, stvara sopstveni način muzičkog izražavanja i reprodukovanja, otkriva svoja opažanja, osjećanja, potrebe, interesovanja i kreativne mogućnosti. Pratiti muzičku aktivnost znači uočiti inicijativu, kako dijete bira način izvođenja aktivnosti, koji instrument bira, šta pjeva, kakve pokrete izvodi uz muziku, kako koristi slobodu da sâmo razvija muzičku emociju, kako ispoljava muzičke doživljaje i slike.

Muzika je ujedno u uzajamnom prožimanju sa ostalim aktivnostima, odnosno poljima interesovanja. Ona ima značajnu ulogu u podsticanju socijalnog razvoja. Govorni jezik je ritmičan i melodičan i povezan je sa muzikom. Ona je u funkciji podsticanja i unapređivanja, razumijevanja i usvajanja pojmova. Spontana igra djeteta tokom slušanja i pjevanja podstiče motorički razvoj.

Krajnji cilj ovog područja aktivnosti je stvaranje pozitivnog odnosa prema muzici, učešće u različitim formama njenog ispoljavanja, kao i oblikovanju istančanog muzičkog ukusa.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ istraživanje sopstvenog tijela kao izvora zvuka (kako mogu da sviraju moje ruke, noge, usta, prsti...);
- ⇒ uočavanje i doživljavanje različitih zvukova, šumova ili tonova;
- ⇒ upoznavanje jednostavnih melodija i ovladavanje tehnikom pjevanja;
- ⇒ Iskazivanje sopstvenih emotivnih doživljaja određene muzike: pokretom, govorom, likovnim izrazom;
- ⇒ stvaranje novih melodijskih i ritmičkih figura i izrađivanje različitih "instrumenata";
- ⇒ ovladavanje tehnikom sviranja na dječijim instrumentima;
- ⇒ upoznavanje sopstvenih muzičkih sposobnosti i stvaranje sopstvenih načina muzičkog izražavanja i reprodukovanja.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ uočavanje i upoznavanje raznovrsnog muzičkog izražavanja druge djece i odraslih;
- ⇒ učestvovanje u praćenju druge djece ili odraslih (glasom, ritmičkom podlogom, instrumentom);
- ⇒ uvažavanje pravila zajedničkog pjevanja, sviranja i igranja uz muziku;
- ⇒ obogaćivanje doživljaja i sticanje muzičkog iskustva slušanjem različitih vrsta muzike (instrumentalne, vokalne) u izvođenju djece i odraslih;
- ⇒ kreiranje nove muzičke cjeline, pratećih pokreta i instrumenata.

Upoznavanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ upoznavanje sa karakterističnim tonovima i osobnostima pojedinih muzičkih instrumenata;
- ⇒ upoznavanje sa tradicionalnom i savremenom muzičkom baštinom, muzikom i plesom različitih krajeva, muzikom kakva je bila nekad i kakva je sad;
- ⇒ upoznavanje sa muzičkom kulturom svog i drugih naroda (starih i savremenih svijetova), uočavajući njihovu različitost i raznovrsnost;
- ⇒ eksperimentisanje sa zvucima koje proizvode različiti predmeti i materijali, prepoznavanje izvora zvuka, razlikovanje zvuka po visini, boji i trajanju;
- ⇒ ovladavanje tehnikom sviranja na dječijim muzičkim instrumentima i stvaranje jednostavnih muzičkih cjelina;
- ⇒ upoznavanje i ovladavanje muzičkim igrama, različitim plesnim koracima i jednostavnim koreografijama.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Muzika je svakodnevno prisutna u životu djeteta. Kada se muzika koristi, dječiju pažnju treba usmjeriti na nju.

Muzika je vedra podloga za raznovrsne aktivnosti koje se odvijaju u vrtiću tokom dana. Muzika može pomoći u uspostavljanju dnevnih rutina koje se tiču udobnosti i reda. Djeca mogu naučiti pjesme ili ih sama sastaviti i slušati tokom dana. To mogu biti pjesme dobrodošlice u vrtić, pjesme kao pratilac fizičkih i rekreativnih aktivnosti, kao znak da je došlo vrijeme predviđeno za odmor ili za odlazak kući. Bebama se pjeva i sluša se njihovo vokaliziranje koje je praćeno tapšanjem rukama. Djeca koriste sopstveno tijelo za praćenje muzike, a potom eksperimentišu sa različitim namjenskim i pravljenim instrumentima, koji im se nalaze na dohvat ruke kako bi ih spontano koristila kad za to izraze želju. Kao sredstvo za učenje, razvijanje ritma, mogu da posluže igračke, posuđe i drugi predmeti.

Specifične aktivnosti

Ove aktivnosti obuhvataju:

- ⇒ slušanje različitih vrsta muzike: vokalne (solo i horske), vokalno-instrumentalne (solističke i orkestarske), narodne i tradicionalne, kao i savremene, za djecu i za odrasle, stranih i domaćih autora, ozbiljnog i zabavnog karaktera itd.;
- ⇒ uočavanje i doživljavanje različitih zvukova, šumova, tonova u kući, u vrtiću, na ulici, planini, rijeci, moru itd.;
- ⇒ pjevanje i učenje oblikovanih pjesama;
- ⇒ različite načine pjevanja istih pjesama, uz variranje pokreta i interpretacija (stvaralačko pjevanje);
- ⇒ prepoznavanje naziva pjesama na osnovu melodije (pjevanje bez teksta ili odsvirane melodije), a na osnovu sluha; razlikovanje izvođača i sastava hora (muški, ženski hor, pojedini instrumenti...);
- ⇒ procjenjivanje da li je određena melodija pravilno odsvirana ili otpjevana;
- ⇒ korišćenje različitih poznatih muzičko-ritmičkih igara, brojlica, tašunaljki, igara sa pjevanjem, igara uz instrumentalnu muziku;
- ⇒ izvođenje jednostavnih plesnih, savremenih i folklornih igara;
- ⇒ sviranje na improvizovanim ili pravim instrumentima, Orfovom instrumentariju (instrumenti za proizvodnju ritma) i sl.;
- ⇒ proizvođenje zvukova korišćenjem različitih predmeta i izrada novih "instrumenata";
- ⇒ muzičke dramatizacije.

Kompleksni tipovi aktivnosti

Kompleksne aktivnosti podrazumijevaju:

- ⇒ organizovanje muzičko-scensko-plesnih cjelina;
- ⇒ organizovanje tradicionalnih muzičko-scensko-plesnih cjelina (razgovor o običajima određenog kraja, igrama koje su djeca nekada igrala...);
- ⇒ pripremanje priredbi, proslava;
- ⇒ praćenje kreativnih dešavanja (pozorišne predstave, koncerti);
- ⇒ muzičke radionice sa određenom tematikom;
- ⇒ posjete muzičkom kabinetu u osnovnim školama, porodici muzičara, muzičkoj školi.

4. Metodska uputstva

Muzička umjetnost u predškolskoj ustanovi namijenjena je stvaranju muzičke kulture svakog pojedinca, kao i podsticanju muzičke senzibilnosti kod djece. Djeca koja su tek prohodala su živahna i u stalnom pokretu. Njihova osjećanja su jaka i nepredvidljiva. Djeca traže priliku za istraživanje i kreativnost. Uče cijelim svojim tijelom i uče prije učestvovanjem nego razgovorom o nečemu. Djeci treba dati podršku u mogućnosti istraživanja, pokreta i igre po sopstvenom izboru. Potrebno je stimulirati čulna iskustva.

Djeci **jaslenog** uzrasta treba omogućiti da:

- ⇒ kroz pjevanje, slušanje i izmišljanje muzike, muziku doživljavaju, podražavaju, stvaraju, preko nje se izražavaju i komuniciraju;
- ⇒ ritmično izgovaraju jednostavne narodne i dječje brojalice i šaljive pjesmice;
- ⇒ pjevanje i ritmičko izgovaranje prate dječjim ritmičkim igračkama i pokretom;
- ⇒ slušaju, imitiraju i razlikuju zvukove iz prirode i okoline;
- ⇒ slušaju izvođenje i snimke odabranih djela muzičke literature;
- ⇒ pjevaju dječije, narodne i umjetničke pjesme u opsegu njihovog glasa;
- ⇒ izvode ritmičke obrasce pljeskanjem rukama, tupkanjem nogama, pucketanjem prstima, udaranjem i sl. i sviranjem na dječjim instrumentima;
- ⇒ spontano izmišljaju ritmičko-melodijske obrasce;
- ⇒ doživljavaju i posmatraju sviranje i pjevanje odrasle osobe i starije djece;
- ⇒ slušaju muzičke bajke, priče i učestvuju u njima;
- ⇒ igraju igre (cupkalice, gegalice), tako da svoje tijelo koriste kao sredstvo komunikacije;
- ⇒ pjevaju pjesme ili rime u kojima se neki dijelovi ponavljaju;
- ⇒ razvijaju interes za muziku i njome stvaraju radosno raspoloženje;
- ⇒ uključuju se u muzičke aktivnosti: u igre, pjevanje i slušanje muzike;
- ⇒ razvijaju muzičke sposobnosti djece: sposobnosti sluha, ritma, pamćenja;
- ⇒ njeguju i sistematski kultiviraju glas, kroz zajedničko i individualno pjevanje.

Djeci predškolskog uzrasta treba omogućiti da:

- ⇒ proširuju i obogaćuju utiske i emocionalno doživljavanje muzike;
- ⇒ razvijaju interesovanje i ljubav za muziku, naviku aktivnog slušanja muzike i podsticati kod njih želju za učestvovanjem u muzičkim aktivnostima;
- ⇒ njeguju i sistematski kultiviraju glas, kroz zajedničko i individualno pjevanje;
- ⇒ slušaju, doživljavaju i reprodukuju ritam i zvukove koje čuju;
- ⇒ eksperimentišu sa različitim visinama tona;
- ⇒ izgovoraju brojalice, pjevaju pjesmice;
- ⇒ njeguju i kultiviraju glasovne mogućnosti do tog stupnja da pjevaju intonativno čisto, uz pravilno disanje i pravilno i jasno izgovaranje teksta;
- ⇒ razvijaju osjećaj za ritam i da zapažaju, samostalno i pravilno izvode tri različita ritmička trajanja: četvrtina, osmina, polovina - u govoru, na udaraljkama i u osnovnim pokretima;
- ⇒ grupno muziciraju na ritmičkim instrumentima.

Treba postići da se razvijanjem muzičkih sposobnosti kod djece stvaraju osnove trajnijeg interesovanja i ljubavi za muziku, te da se pomoću muzike razvijaju estetska osjećanja i odnos prema prirodi i okolini i ljubav prema rodnom kraju. U tom smislu, prve pjesme koje djeca uče, treba da budu jednostavni primjeri iz muzičkog folklor Crne Gore ili oblasti u kojoj žive. Zadovoljstvo prilikom slušanja, te spontano muzičko i zvučno ostvarivanje treba da bude stimulativno tokom cijelog predškolskog razdoblja. Ujedno, djeca treba da se vesele igranju i pjevanju, da jedni druge uče pjesme, igre i da sastavljaju svoje pjesme.

Treba postići povezanost muzičkog obrazovanja u ranom djetinjstvu sa početnim stupnjem u školi.

Djeca dolaze u predškolsku ustanovu sa različitim sklonostima prema muzici. Vaspitač/ica se upoznaje sa individualnim karakteristikama djece i individualno ih prati tokom boravka u vrtiću.

Vaspitač/ica će voditi računa da muzika bude dio svakodnevnog života djece, koristeći različite forme muzičkog izražavanja. Potrebno je kreirati vaspitni ambijent pogodan za raznovrsne izraze dječijeg muzičkog doživljaja. Podržavajući inicijativu djece, vaspitač/ica će osmisliti muzičke aktivnosti kao izraz dječijih potreba i interesovanja. Na taj način se prepoznaje i podržava spontano muzičko stvaralaštvo. Pri tome vaspitač/ica pažljivo oblikuje i obogaćuje dječije muzičko iskustvo, birajući muzičke sadržaje jednostavnih formi i kraćeg trajanja.

Vaspitač/ica će posebno sadržajno obogatiti i dizajnirati muzički centar interesovanja, modifikujući ga u skladu sa individualnim dječijim potrebama i promijenjenim uslovima.

Vaspitač/ica zapisuje melodijske i ritmičke oblike stvaranja, neprestano podstičući razvoj muzičkog stvaralaštva djece kroz razgovor, kratke melodijske opise događaja, stvaranje kratkih melodijskih i ritmičkih cjelina.

Svojom permanentnom podrškom, vaspitač/ica kod djece osnažuje samopouzdanje pri izvođenju nekih radnji kao što su sviranje, pjevanje, prateći pokreti.

Muzičko stvaralaštvo djece se razvija i kroz male "muzičke razgovore", stvaranje brojalica, vokalnih kratkih melodija, instrumentalne kratke fraze za izvođenje na posebno napravljenim instrumentima, udaraljkama i sl.

Vaspitač/ca stalno insistira na izražavanju emocija kod djece i trudi se da kreativno izražavanje bude integrisano u sve aspekte programa.

On/a sugeriše aktivnosti koje zahtijevaju koordinaciju nekoliko vještina kao i razvojnih aspekata.

Vaspitač/ica omogućava projektovanje dječijih ideja, sposobnost anticipiranja i ulaganje napora do njihovog realizovanja.

Potrebno je uspostaviti balans između oblika rada koje iniciraju djeca i onih koje iniciraju odrasli.

Djeci treba omogućiti da se upoznaju sa različitim tehnologijama kreativnog i ekspresivnog rada kao što su muzički instrumenti, kasetofon.

III Jezičke i govorne aktivnosti

1. Uvod

Dijete je socijalno biće i kao takvo govor razvija u aktivnoj komunikaciji i interakciji. Pri tome koristi razna verbalna i neverbalna sredstva. Dobar dio poruke sadržan je u samoj situaciji, te je takav govor najčešće razumljiv onome ko se djetetom najviše bavi.

Govor je osnovno sredstvo za uspostavljanje komunikacije, samoizražavanja i razvoja. Jedan od najvažnijih ciljeva u radu sa predškolskom djecom je prevođenje djeteta sa situacionog (implicitan) govora na govor prilagođen sagovorniku (eksplicitan govor). To se postiže stavljanjem djeteta u situaciju da bude nosilac svog govornog razvoja. Proces usvajanja i razvijanja govora odvija se u svakodnevnim životno-praktičnim i u posebno planiranim aktivnostima. Govor se ne može usvajati i razvijati bez aktivne jezičke prakse.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ korišćenje sopstvenih mogućnosti izražavanja i komuniciranja;
- ⇒ izražavanje svojih želja i potreba raznovrsnom upotrebom govora;
- ⇒ podsticanje raznovrsnosti izražavanja osjećanja i unutrašnjih stanja;
- ⇒ održavanje kontakta sa drugima;
- ⇒ podsticanje na raznovrsno obrazlaganje svojih postupaka i ideja;
- ⇒ davanje naloga i obavještanje;
- ⇒ podsticanje prezentiranja svoga iskustva;
- ⇒ upravljanje sopstvenim ponašanjem;
- ⇒ predviđanje posljedica.

Stimulisanje i podržavanje svih oblika govornog stvaralaštva.

Razvijanje odnosa i izgrađivanja saznanja o drugima

U okviru ovog cilja treba:

- ⇒ insistirati da dijete, prilikom uspostavljanja odnosa sa drugima, koristi raznovrsne oblike komunikacije;
- ⇒ potencirati stalnost u uspostavljanju kontakta sa drugim, novim licima, starijima/mlađima, poznatim/nepoznatim osobama, sa pojedincima, sa grupama, kontakt licem u lice;
- ⇒ koristiti igru za bogaćenje govorne komunikativnosti (poziv za igru, raspodjela uloga, definisanje pravila igre);
- ⇒ koristiti osjećanja i želje drugih za bogaćenje rječnika raspirivanjem;
- ⇒ potencirati traženje objašnjenja i tumačenja;
- ⇒ potencirati prilagođavanje svog govora govornim mogućnostima drugoga;
- ⇒ istraživati korišćenje medija, znakova, telefona za kontaktiranje;
- ⇒ njegovati sposobnosti da se sasluša sagovornik - govorna tolerancija;
- ⇒ omogućiti djeci ovladavanje sposobnošću da se govori pred većim brojem ljudi;
- ⇒ koristiti govorno stvaralaštvo koje se javlja u grupi djece i zahtijeva zajedničku saradnju za kreiranje jezičko – dramskih i drugih oblika govora.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ imenovanje, upoznavanje i usvajanje naziva predmeta i pojava iz neposredne stvarnosti;
- ⇒ ovladavanje sposobnošću opisivanja, objašnjavanja, saopštavanja, upoređivanja određenih pojava;
- ⇒ traženje odgovora o svijetu koji dijete okružuje (upoznavanjem veza između stvari i pojava, sličnosti i razlika; uzroka i posljedica);
- ⇒ upoznavanje sa tvorevinama iz crnogorske narodne i umjetničke književnosti, kao i književnosti drugih naroda (bajke, brzalice, basne, recitacije, priče, razbrajalice, zagonetke i sl.);
- ⇒ korišćenje tradicionalnih govornih igara za bogaćenje dječijeg govora;
- ⇒ upoznavanje sa svijetom različitih načina komunikacije: preko video-slika, pisma, pantomime, znakova različitih vrsta, drugih jezika;
- ⇒ upoznavanje sa svijetom umjetničkih medija: filmom, pozorištem za djecu, za odrasle, pozorištem lutaka, pozorištem sjenki, dijafilmovima;
- ⇒ podsticanje dječijeg govornog stvaralaštva u sferi usmenog i pisanog jezika, jezičke igre, dramsko-jezičke i muzičko-jezičke igre.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Svakodnevni boravak djeteta u vrtiću treba koristiti za aktiviranje njegovog govora. Najpogodnije za to su životno-praktične situacije u kojima dijete treba da je u aktivnoj komunikaciji i interakciji sa drugima i djecom, što je od posebnog značaja da dijete spontano ovlada govorom.

Dijete:

- ⇒ šalje i razvija veliki broj neverbalnih signala u kontaktu sa odraslima: osmijeh, pogled, razne nijanse plača, pokret glavom, rukama itd.;
- ⇒ učestvuje u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji s odraslima prilikom hranjenja, oblačenja, svlačenja;
- ⇒ sluša - prati govor odraslih prilikom imenovanja igračaka, imenovanja predmeta, odraslih i djece;
- ⇒ izgovara glasove i glasovne skupove, a zatim i riječi;
- ⇒ sâmo postavlja pitanja o svakodnevnim situacijama u komunikaciji sa odraslima i sa djecom;
- ⇒ spontano priča o svojim doživljajima i dešavanjima u vrtiću i van njega;
- ⇒ razgovara sa vaspitačem o tome šta ga interesuje i iznosi svoja mišljenja;
- ⇒ započinje razgovor na nove teme, dogovara se o tome čega će se igrati;
- ⇒ komunicira sa ostalim odraslima u vrtiću i sa djecom različitih uzrasta i u različitim situacijama;
- ⇒ govori saopštenja, prenosi poruke, stvarno telefonira, učestvuje u donošenju pravila ponašanja u radnoj sobi;
- ⇒ dogovara se o tome gdje će ići u šetnju, posjetu, pri tom razgovara, a po povratku u vrtić komentariše i prenosi drugima.

Specifične aktivnosti

U vrtiću se organizuju i specifične aktivnosti koje se realizuju posebno ili u kombinaciji s drugim tipovima aktivnosti, zavisno od ispoljenih komunikacijskih sposobnosti. Ovim aktivnostima želi se podstaći komunikativna, obavještajna, informativna i simbolička funkcija govora.

Ove aktivnosti obuhvataju:

- ⇒ neverbalne igre - igre oponašanja, igre prepoznavanja i uočavanja;
- ⇒ igre u kojima kombinuju verbalnu i neverbalnu komunikaciju: igre gegalice, tašunaljke, cupaljke, uspavanke, brojalice i sl.;
- ⇒ pričanje, vođenje razgovora o događajima, doživljajima, filmovima, knjigama, pozorišnim predstavama;
- ⇒ opisivanje predmeta, slikovnica, fotografija, ljudi, događaja;

- ⇒ razgledanje slikovnica, časopisa, knjiga, enciklopedija;
- ⇒ igre slušanja, došaptavanja, prenošenje poruka, slušanje para, izvršavanje naloga;
- ⇒ igre za bogaćenje dječijeg rječnika, građenje novih riječi, izmišljanje neobičnih riječi, traženje novih riječi;
- ⇒ gledanje dječijih filmova, crtanih filmova, pozorišnih komada, u izvođenju djece ili odraslih;
- ⇒ slušanje bajki, priča sa kasete;
- ⇒ pričanje - prepričavanje događaja, doživljaja, priča, bajki, basni, crtanih filmova, pozorišnih predstava;
- ⇒ recitovanje umjetničkih, narodnih i dječijih - njihovih stihova;
- ⇒ aktivnosti koje služe bilježenju - očuvanju njihovog jezičkog stvaralaštva u pisanom obliku, snimljenom na audio ili video kaseti;
- ⇒ izvođenje improvizacija iz života djece u grupi ili van nje;
- ⇒ organizovanje dramatizacija priča, bajki, basni, igrokaza;
- ⇒ uvođenje djece u elemente pisanog govora.

Kompleksne aktivnosti

Govorne aktivnosti u kombinaciji sa ostalim tipovima aktivnosti iz različitih područja čine kompleksne aktivnosti. One obično traju duže, neprekidno ili s prekidima u fazama, realizuju se u saradnji sa roditeljima i drugima.

Kompleksne aktivnosti obuhvataju:

- ⇒ stvaranje slikovnica, dječijih časopisa, stripova;
- ⇒ formiranje biblioteke, grupne ili u vrtiću;
- ⇒ izradu scenskih djela, dramatizaciju tekstova iz dječije književnosti;
- ⇒ izradu didaktičkih sredstava, aplikacija, lutki, maski, šešira, scenskih rekvizita i elemenata, kostima, obavještajnih plakata;
- ⇒ izradu panoa različitog karaktera za roditelje: informativnog, obavještajnog;
- ⇒ izradu foto priča praćenih tekstom;
- ⇒ organizovanje radionica za popravku slikovnica, igračaka, lutki, maski...;
- ⇒ snimanje različitih aktivnosti djece, vaspitača/ica, roditelja na audio i video kasetama.

4. Metodsko uputstvo

Govor je socijalna kategorija i najbolje se uči upotrebom – komuniciranjem. Treba koristiti svakodnevne životno-praktične situacije kao prirodni okvir za razvoj komunikacije, a realizacija planiranih aktivnosti treba da bude sastavni dio ostalih aktivnosti, bez naročitog podučavanja, već sa ciljem podsticanja na korišćenje ili upotrebu ponuđenog.

Vaspitač/ica treba da:

- ⇒ obezbjeđuje prijatnu podsticajnu atmosferu u kojoj djeca rado komuniciraju, družeći se ili igrajući govorne igre;
- ⇒ organizuje prostor za govor i komunikaciju tako da je zaklonjen i dovoljno otvoren i privlačan za djecu;
- ⇒ posmatra, prati, upoređuje, tumači reakcije djece i podstiče ih, postavlja pitanja sa novim, težim zahtjevima;
- ⇒ utvrđuje stepen komunikacijskih sposobnosti djece i planira grupne i individualne aktivnosti;
- ⇒ bira sadržajna sredstva koja su bliska djeci - njihovim interesovanjima i mogućnostima;
- ⇒ omogućava djeci da govore o svojim iskustvima, sluša ih, prati pogledom, postavlja razumljiva pitanja;
- ⇒ organizuje situacije u kojima dijete može da govori pojedinačno ili da komunicira sa većim ili manjim grupama;
- ⇒ bud partner u komunikacijskim aktivnostima i koristi različite verbalne i neverbalne podsticaje da ohrabri dijete;
- ⇒ u radnoj sobi bude model jasnog, laganog, razgovjetnog, preciznog govora;
- ⇒ postavlja otvorena pitanja i pravovremeno odgovara na dječija pitanja;
- ⇒ obezbjeđuje različite situacije u vrtiću ili van njega sa različitim govornim partnerima: stari-mladi, poznati-nepoznati, sa ljudima različitih zanimanja;
- ⇒ uvažava individualne govorne mogućnosti svakog djeteta, ima razumijevanja za razvojne teškoće na putu ovladavanja govorom i posebno strpljivo radi sa djecom koja zaostaju u govornom razvoju;
- ⇒ poštuje karakteristike i lokalnog govora djeteta i roditelja, strpljivo i pažljivo im nudeći riječi književnog govora;
- ⇒ podstiče stvaralački rad, njeguje istraživačke sklonosti, organizuje govorne radionice i podstiče rješavanje problemskih situacija;
- ⇒ ohrabruje i podstiče ostalu djecu u realizaciji specifičnih aktivnosti.

IV Matematičko – logičke aktivnosti

1. Uvod

Susret sa matematičkim i problemskim aktivnostima počinje već od prvih saznanja o sebi i svijetu oko sebe. Prvi kontakti sa predmetima u okruženju, svojim tijelom i sredinom, podstiču razvoj logičkog mišljenja. Dijete počinje da uočava, prebrojava, upoređuje, razvrstava, grupiše, premjerava, imenuje, opisuje, označava simbolima... Otkrivajući odnose u svijetu oko sebe i svoje odnose sa okolinom, dijete razvija misaone sposobnosti, razvija racionalan pristup rješavanju problema, upoređuje načine rješavanja problema i upoređuje rezultate.

Sa navedenim aktivnostima dijete se susreće u vrtiću. Svakodnevne aktivnosti treba da podstaknu razvijanje spretnosti, iskustva i vještina za stvaranje otvorenog sistema logičko - matematičkih znanja i formiranja korelacije sa drugim oblastima. Sposobnosti apstrahovanja kod djece se povećavaju, pa je sa njima moguće raditi kompleksnije aktivnosti.

Primjenom matematičko - logičkih aktivnosti, treba podsticati izazove za rješavanje praktičnih problema i situacija i ohrabriti dijete da bude istrajno i kreativno. Za sadržaje koji će biti korišćeni za analiziranje, procjenjivanje i upoređivanje mogu se upotrijebiti različiti predmeti, pojave i materijali.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ uočavanje sličnosti i razlika, razdvajanje bitnog od nebitnog, strukturiranje sopstvenog iskustva;
- ⇒ razvijanje sposobnosti shvatanja i primjene znakova i simbola kojima se predstavljaju stvari i pojave;
- ⇒ razvijanje sposobnosti uočavanja i razumijevanja vremenskih intervala i relacija;
- ⇒ razvijanje sposobnosti uočavanja i percepcije prostora i razumijevanje prostornih relacija;
- ⇒ razvijanje sposobnosti da se kod rješavanja problema koristi više pristupa i mogućnosti i da se kroz analizu nalazi najkraće, najekonomičnije i najefikasnije rješenje.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ podsticanje saradnje među djecom i između djece i odraslih u rješavanju različitih problemskih situacija i njihovo procjenjivanje sa aspekta zajednički dogovorenih kriterijuma;
- ⇒ slušanje i uvažavanje mišljenja drugih i razvijanje nezavisnosti sopstvenog mišljenja;
- ⇒ organizovanje aktivnosti za veću grupu djece, aktivnosti koje angažuju veći broj različitih čula i sposobnosti;
- ⇒ razvijanje sposobnosti otkrivanja i razumijevanja relacija među predmetima, pojavama, osobama itd.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje saznanja o njemu

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ razvijanje sposobnosti uočavanja i razumijevanja znakova i simbola iz njegove neposredne sredine (imena ulica, saobraćajni znaci, mape, planovi i sl.);
- ⇒ upoznavanje djece sa životnim situacijama u kojima je potrebna primjena matematičko-logičkih znanja;
- ⇒ upoznavanje djece sa tradicionalnim igrama i igračkama koje podstiču intelektualni razvoj.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Matematika je vezana za svakodnevni život, te je pri kultivisanju djetetovog duha i intelekta nezamjenjiva. Prema tome, ona je sastavni dio djetetovog života.

Ova vrsta aktivnosti podrazumijeva da dijete:

- ⇒ traži da ga podignemo *gore*, da mu dohvatimo *veliki* auto, sa police uzima slikovnicu;
- ⇒ uočava i imenuje predmete, opaža uzročno-posljedične veze (otvara vrata da bi ušlo, otvara usta da bi jelo);
- ⇒ bira simbole i označava svoje stvari u okolini (simbol na krevetiću, torbici);
- ⇒ igra igre "u prodavnici", "na pijaci" koristeći žetone umjesto novca;
- ⇒ stavlja igračke u kutije, vrećice, korpe;
- ⇒ igra se igračkama koje rastavlja i sastavlja;
- ⇒ sâm bira određene radnje da bi postiglo ono što želi (pronalazi predmet odgovarajuće dužine da bi izvuklo stvar ispod ormara);
- ⇒ u situaciji je da izbroji broj učesnika u igri, kada treba da se podijele u dvije grupe, kada dijeli bombone, klikere...

Ovakve situacije spontano se pojavljuju u životu djece i mogu biti koristan povod i motiv za sticanje kompleksnih iskustava i saznanja.

Specifične aktivnosti

U okviru ovih aktivnosti dijete:

- ⇒ uočava kvantitativne odnose u svojoj neposrednoj okolini (“mnogo”, “malo”, “više”, “manje”, “jednako”, “jedan”, “pet”) određuje veličine, nalazi sličnosti i razlike, izdvaja pojedina svojstva predmeta (veličina, boja, oblik, upotreba);
- ⇒ klasifikuje i grupiše predmete na osnovu jednog ili više kriterijuma i opisuje zajedničko svojstvo, pronalazi izuzetke koji ne odgovaraju nijednoj grupi ni po kom osnovu;
- ⇒ ređa predmete u rastuće i opadajuće nizove na osnovu razlika u pogledu datog svojstva (veličina, debljina, boja, oblik), nalazi dijelove niza koji nedostaju, otkriva početak i kraj niza;
- ⇒ formira skupove, određuje brojnost perceptivnim procjenjivanjem, pridruživanjem 1:1, operacijom brojanja, formiranjem brojnog niza, broj veći za, broj manji za, broji unaprijed i unazad, uočava pojmove *cijelo, polovina, dio*;
- ⇒ uočava, upoznaje i shvata položaj predmeta u odnosu na sebe (ispod, iza, gore, dolje, iznad, ispred, pored, lijevo, desno) i nezavisno od sebe (u, na, unutra);
- ⇒ prepoznaje vremenske intervale na osnovu orijentira u svakodnevnom životu: dan – noć, jutro-veče, podne, dane u nedelji, mjesece, godišnja doba;
- ⇒ mjeri veličine po suprotnostima: malo-veliko, dugačko-kratko, visoko-nisko, široko-usko, duboko-plitko, lako-teško, pravo-krivo i po gradaciji: malo-manje-najmanje;
- ⇒ stiče iskustva manipulisanjem, upoređivanjem i provjeravanjem i saznanja o mjernim jedinicama dužina-širina; mjeri dužinu od oka, pedljom, stopom, korakom, kanapom i standardnom mjernom jedinicom metrom; mjeri težinu postupkom praktične radnje: lako-teško, upoređivanjem i razumijevanjem razlike strukture materije koja se mjeri (kamen, gvožđe, drvo, plastika, vuna, pijesak, brašno, pahuljice, stiropor);

aktivnosti podrazumijevaju i:

- ⇒ upoznavanje sa osnovnim geometrijskim oblicima;
- ⇒ organizovanje kvizova i malih takmičenja u rješavanju problema;
- ⇒ praktično rješavanje problema (nalaženje predmeta u sobi ili po nacrtanoj mapi);
- ⇒ organizovan rad sa različitim vrstama slagalica, stonim i društvenim igrama.

Kompleksni tipovi aktivnosti

Matematika se realizuje i preko muzike, pokreta, likovnog izraza.

Matematičke sposobnosti se projektuju i kroz realizaciju muzičkih aktivnosti poput brojanja plesnog koraka (jedan naprijed – dva nazad), udaranja ritma, određivanja na koju se stranu treba okrenuti, visine, dužine i jačine tona.

U okviru likovnih aktivnosti dijete ima priliku da procjenjuje veličinu onoga što je nacrtano, dužinu linije, količinu vode i boje, nijanse boja, proporciju.

U realizaciji fizičkih aktivnosti djeca se ređaju u formacije, parove, mjere dužinu skoka, brzinu, provizorno procjenjuju daljinu, dubinu i visinu. Upoznaju se sa pojmovima: red, kolona, grupa, hrpa, gomila, jato, krdo, stado, čopor.

4. Metodska uputstva

Matematičke aktivnosti treba da podstaknu primjenu različitih strategija za rješavanje problema.

Zato je potrebno da vaspitač/ica prihvata dječije greške kao komponente u podsticanju napredovanja djece. Za svako rješenje problema vaspitač/ica mora djetetu pružiti podršku (verbalne i neverbalne nagrade). Za ostvarivanje ciljeva potrebno je organizovati različite aktivnosti kroz interakciju sa drugima.

Vaspitač/ica:

- à kod djece podstiče unutrašnju motivaciju aktivnostima koje su im zanimljive, ali ne i previše lake;
- à dijete stavlja u poziciju da opaža, upoređuje, imenuje, otkriva, opisuje, ispituje, izdvaja, rastavlja, sastavlja;
- à organizuje sredinu čiji su sadržaji usmjereni životnim situacijama i razvojem individualnih sposobnosti;
- à stvara podsticajnu sredinu u kojoj će dijete da uči oslanjajući se na sopstvena iskustva i saznanja;
- à stavlja dijete u situacije u okviru kojih radi samostalno, postavlja pitanja, istražuje, rješava problemske situacije koje treba da imaju dovoljno poznatih elemenata i moraju biti malo iznad djetetove sposobnosti kako bi dijete stimulisali da otkrije način mogućeg rješavanja;
- à mora biti sposoban/na da pojedinačan problem uprosti ili usloži, zavisno od nivoa sposobnosti djece;
- à podstiče proces razumijevanja pojmova i razvija sposobnosti, a radost otkrića prepušta djeci;
- à budi potrebu za sticanjem novog iskustva ili sličnog, već poznatog saznanja (pronalaženje grešaka, lavirint);
- à omogućava djetetu da uči na njemu svojstven način, usklađen sa njegovim mogućnostima;
- à omogućava djeci da za rješavanje jednog, istog problema koriste različite materijale i puteve;
- à pažljivo daje uputstva, postavlja pitanja koja su jasna i određena, daje kratak i jasan odgovor, ne rješava problem umjesto djece, nije ni previše sugestivan/na ni previše pasivan/na.

V Socijalne aktivnosti i saznanja

1. Uvod

Dijete je dio socijalnog konteksta unutar kojeg živi, raste i djeluje. Tempo individualnog razvoja je pod uticajem socijalnog okruženja.

Ulazeći u svijet odraslih, dijete uči da se društvo u kome odrasta sastoji od mnoštva uloga, društvenih grupa i pravila koja vladaju unutar njih.

Da bi postala dio zajednice u kojoj žive, djeca moraju uspostavljati veze sa drugima i postajati članovi različitih grupa. Zato ih moramo učiti kako da, slijedeći svoj lični razvoj, bogate svoju sposobnost stupanja u odnose sa drugima i sposobnost ulaženja u interakcije sa sredinom.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovladavanje sobom

Da bi naučilo da stupa u odnose sa drugim ljudima i u interakcije sa okolinom, dijete mora prvo naučiti da upozna sebe. To znači da mora, sa jedne strane da otkrije svoje tijelo, svoja opažanja, osjećanja i misli, a sa druge strane da se osposobi da odgovara na sopstvene potrebe.

U tom cilju dijete:

- ⇒ upoznaje različite kategorije pomoću kojih sebe može da definiše i predstavlja (ime, nadimak, pol, uzrast, ono što umije da radi, kome sve pripada...);
- ⇒ istražujući upoznaje svoje moći i granice kao osnovu povjerenja u sebe;
- ⇒ otkriva i upoznaje svoje potrebe, osjećanja, namjere, misli i želje i slobodno ih izražava;
- ⇒ ovladava sopstvenim lošim stanjima i otkriva strategije za njihovo rješavanje (kad sam tužan, kad mi je dosadno, kad se bojim...); ovaj cilj podrazumijeva:
- ⇒ osamostaljivanje djeteta u zadovoljavanju svojih potreba i razvoju kulturno-higijenskih navika.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Kada krene u vrtić dijete će, prvo unutar grupe, pokušati da reprodukuje svoja prethodna društvena iskustva koja donosi uglavnom iz porodice. Uključivanjem u novu situaciju u grupi dijete će postepeno početi da uzima u obzir i mišljenje druge djece. Ukoliko je dijete prethodno steklo veću sigurnost u sebe, lakše će se otvoriti prema drugim ljudima i osposobiti za odnose sa njima.

U cilju razvijanja odnosa i izgrađivanja saznanja o drugima, dijete će:

- ⇒ uviđati sličnosti i razlike između sebe i drugih (u odnosu na pol, fizičku i duhovnu konstituciju, nacionalnost i kulturno porijeklo, jezik, sposobnosti i dr.);
- ⇒ usaglašavati svoje i tuđe želje, potrebe i mogućnosti i prihvatati da se stavlja u stanovište drugog;
- ⇒ ovladati komunikacijom i uspostavljanjem bliskih odnosa sa drugima uz toplinu, uzajamno razumijevanje i poštovanje;
- ⇒ upoznati strategije za rješavanje interpersonalnih problema, tj. za što samostalnije i konstruktivnije rješavanje konflikata;
- ⇒ ispoljavati, prepoznavati i prihvatati sopstvene i tuđe, pozitivne i negativne emocije;
- ⇒ formirati osjećanje grupne pripadnosti porodici, grupi djece, grupi vršnjaka;
- ⇒ upoznati različite načine komunikacije i prenošenja informacija.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Da bi djeca mogla da sarađuju sa okolinom, postepeno razumiju sebe i svoju okolinu, utiču na nju i kasnije je aktivno mijenjaju, moraju upoznati bliže društveno okruženje, a istovremeno steći uvid i u šire društvo.

U tom cilju dijete:

- ⇒ proširuje iskustva i produbljuje razumijevanje društvene i kulturne stvarnosti;
- ⇒ upoznaje različite uloge koje ljudi i institucije društva imaju i otkriva da ono što osoba zapravo jeste često biva različito od onoga što joj određena uloga nameće;
- ⇒ upoznaje i usvaja pravila zajedničkog življenja u grupi, u predškolskoj ustanovi i u drugim društvenim grupama;
- ⇒ shvata osnovne društvene pojmove i pojave (rad, igra, novac, brak, roditeljstvo, rađanje);
- ⇒ upoznaje svoju i druge kulture i civilizacije (životne navike, tradicije, vjerovanja, običaje, praznike...), što pruža osnovu za poštovanje različitosti i za međusobnu toleranciju;
- ⇒ uočava da se ljudi i okolina, društvo i kultura mijenjaju s vremenom.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Svaka situacija u predškolskoj ustanovi, počev od momenta kada roditelj ulazi sa djetetom u vrtić, pa do momenta kada dolazi po njega i preuzima ga od vaspitača/ice, jeste situacija u kojoj dijete stiče nova socijalna saznanja i biva učesnik raznih socijalnih aktivnosti.

Kroz svakodnevne životno-praktične i spontane aktivnosti dijete stiče sliku o sebi, o drugima i o svijetu koji ga okružuje. Neke od aktivnosti koje vaspitač/ica može da koristi su date dalje u tekstu.

U cilju otkrivanja i ovladavanja djeteta sobom:

- ⇒ upoznavanje novog djeteta sa vaspitačem/icom i upoznavanje svakog djeteta iz grupe sa novim djetetom;
- ⇒ strah od odvajanja koji dijete pokazuje ujutru, kada roditelj treba da ga ostavi u vrtiću, može poslužiti vaspitaču da podstiče dijete da vježba ovladavanje sopstvenim lošim stanjima i da zajedno sa njim razvija strategiju za rješavanje ovakvih problema;
- ⇒ dok se ogleda u ogledalu, imenuje dijelove tijela, odaziva se na svoje ime, iskazuje svoja osjećanja, dijete oblikuje svijest o sebi, vlastitom identitetu i razvija samopoštovanje;
- ⇒ učešće u spontanim razgovorima po pitanjima vlastitog postojanja, rođenja, smrti, životnim ciklusima, razgovor o imenima (da li volim svoje ime ili svoj nadimak).

U cilju razvijanja odnosa i izgrađivanja saznanja o drugima:

- ⇒ njegujući slobodnu dječju igru u grupi, pružamo djeci mogućnost da spontano stiču nova socijalna saznanja;
- ⇒ spontano nastale probleme u interakciji djece, vaspitač/ica može koristiti da javno istakne uzroke, da sa djecom analizira problem i daje predloge i strategije za njegovo rješavanje;
- ⇒ djeca imaju priliku da o socijalnim kontaktima uče posmatrajući (dok traje jutarnje okupljanje) kako se pozdravljaju odrasli koji dolaze na posao, zatim vaspitači/ce i roditelji, djeca sa vaspitačima/cama i djeca međusobno;
- ⇒ ispoljenu pozitivnu ili negativnu emociju kod djeteta vaspitač/ica će imenovati, npr: strah, bijes, ljubav i dr., što će pomoći djeci da je prihvate i da je sljedeći put prepoznaju.

Životno-praktične i spontane aktivnosti mogu se koristiti u cilju otkrivanja svijeta i izgrađivanja znanja o njemu, na primjer:

- ⇒ prateći spontano odvijanje redovnih aktivnosti u vrtiću: spremanje hrane, čišćenje, opravke polomljenog namještaja i slično, djeca upoznaju specifičnu radnu sredinu koja čini njihovo blisko okruženje;
- ⇒ kroz svakodnevne spontane kontakte sa zaposlenima u vrtiću djeca se upoznaju sa raznim profesijama: vaspitač/ica, medicinska sestra, psiholog, pedagog, logoped, kuvar, spremačica, domar, ložalj;
- ⇒ djeca su u prilici da učestvuju u izvršavanju svakodnevnih praktičnih zadataka: spremanje prostora za igru, postavljanje stolova za ručak, vraćanje korišćenog posuđa u kuhinju na pranje, okopavanje bašte, čišćenje dvorišta i slično, čime će svako dijete razvijati ličnu odgovornost kao jednu od osnovnih vrijednosti u društvu.

Specifične aktivnosti

Iako se ciljevi u oblasti socijalnih aktivnosti i saznanja lakše realizuju kroz životno-praktične i spontane aktivnosti, dječji razvoj u ovoj oblasti može se podsticati i učešćem u aktivnostima prethodno pripremljenim u didaktičke svrhe.

U cilju lakšeg otkrivanja i ovladavanja sobom dijete se može stavljati u planirane situacije koje će izazvati aktivnosti značajne za postizanje ovog cilja. Na primjer:

- ⇒ vaspitač/ica zajedno sa djetetom imenuje dijelove njegovog tijela, ili sluša djetetov glas prethodno snimljen na kaseti;
- ⇒ vaspitači/ce razgovaraju sa djecom pojedinačno ili u grupi, o problemima koji ih muče, njihovim željama i potrebama, mišljenju o određenim situacijama, tajnama...;
- ⇒ u gotovo svim aktivnostima koje se odvijaju u grupi dijete može da uvježbava: odlaganje svojih potreba, da čeka na red, da dijeli sa drugima, da čeka da vaspitač/ica bude slobodan/na da mu posveti pažnju, da čeka da dođe vrijeme za igre napolju;
- ⇒ omogućiti djetetu da učestvuje u raznim oblicima dramske igre, gdje će biti u prilici da stavljajući se u poziciju drugoga, više puta odigra istu problem-situaciju i tako lakše i brže povraća sigurnost i emotivnu stabilnost.

U cilju razvijanja odnosa i izgrađivanja saznanja o drugima korisno je:

- ⇒ omogućiti djeci da učestvuju u raznim društvenim igrama, koje doprinose razvoju dobre komunikacije i saradnje, podstiču toleranciju i povjerenje (kretanje u obruču, nošenje predmeta u paru, njihanje...);
- ⇒ omogućiti djetetu da odlazi u grupe u kojima su djeca mlađa ili starija od njega, gdje ima djece sa posebnim potrebama i djece drugih nacionalnosti, da bi se družilo i igralo sa njima i bilo u prilici da upozna, razumije i prihvati različitosti;
- ⇒ podsticati djecu na realizaciju grupnih projekata i učešće u raznim grupnim aktivnostima: osmišljavanje rasporeda u prostoru za odmor, uređenje eko-centra, izrada "seoskog dvorišta" ili "morskog dna" od prirodnog materijala, pravljenje autobiografskog albuma pojedinca i grupe, formiranje zajedničke biblioteke ili igračkoteke;
- ⇒ praktikovati igre slušanja i razumijevanja drugih (biti pažljiv slušalac, razlikovati osjećanja i saosjećati sa drugim);
- ⇒ da deca pogađaju kako se osjećaju ljudi u određenim situacijama (predstavljenim na slici, opisanim u priči ili u životnoj situaciji).

U cilju otkrivanja svijeta i izgrađivanja saznanja o njemu:

- ⇒ dijete upoznaje simboličko predstavljanje pojedinaca i ljudi i narodā, vezā koje postoje među njima, događajā (praznikā koje slave, različitih ispoljavanja raspoloženja i načina života, dobā kroz koje dijete i čovjek prolaze i sl.);
- ⇒ dijete upoznaje svoj rodni kraj pomoću priča, posjeta, izleta, knjiga i saznaje kako su ljudi nekada živjeli i radili u Crnoj Gori;
- ⇒ djeca učestvuju u razgovorima o pravilima ponašanja (na ulici, u pozorištu, u autobusu).

Kompleksni tipovi aktivnosti

Upoznavanje sebe i sticanje socijalno-saznajnih sposobnosti, može se realizovati preko tipova aktivnosti koje potiču iz drugih oblasti:

- ⇒ likovno-socijalno-saznajne aktivnosti: radovi posvećeni predstavljanju sebe, svojih misli i osjećanja, izrada svog zaštitnog znaka, crtanje tijela na velikom papiru, otiskivanje dijelova tijela, crtanje onoga što je najljepše na djetetu; ja u budućnosti ili u prošlosti;
- ⇒ vaspitač/ica pomaže djetetu da prepozna i opiše svoje trenutno raspoloženje uz pomoć muzike koju bira i bojā koje koristi za slikanje;
- ⇒ jezičko-socijalno-saznajne aktivnosti: čitanje i analiza literarnih djela koja posjeduju likove sa kojima djeca mogu da se identifikuju i steknu neke interakcijske strategije, pravljenje grupne priče, pričanje malih improvizovanih priča iz sopstvenog života, pravljenje intervjua sa članovima porodice, igre slovima i slično;
- ⇒ organizovanje pozorišnih predstava i priredbi uz puno uvažavanje dječjih ideja u izboru pjesme, pokreta, kostima, scene;
- ⇒ motoričko-socijalne aktivnosti: zajedničko savladavanje prepreka, formiranje grupa na zadati broj, takmičarske igre na poligonu;
- ⇒ upoznavanje djece sa nekadašnjim načinom života ljudi preko umjetničkih djela iz perioda koji želimo upoznati: slika, knjiga, filmova...;
- ⇒ upoznavanje sa crnogorskom i drugim nacionalnostima preko pjesama i igara koje su im svojstvene.

4. Metodsko uputstvo

Prilikom procjenjivanja bilo kojeg dostignuća djeteta, potrebno je oslanjati se na pozitivne aspekte ličnosti, uvijek govoriti šta sve dijete može, u cilju sticanja pozitivnih osjećanja u odnosu na sebe. Podržavajući dijete u onome što je kod njega pozitivno, potenciramo pozitivne osobine i oblike ponašanja, a razvijajući pozitivnu interakciju djetetu ukazujemo poštovanje.

Podršku ostvarujemo osmijehom, dodirom, odobravanjem, pohvalom, bodrenjem, obezbijedivanjem uspješnog ishoda aktivnosti i sl., a pozitivnu interakciju razvijaćemo i učvršćivati obraćajući se djetetu imenom, dajući prednost individualnom obraćanju nad grupnim, govoreći u visini djetetovih očiju, slušajući šta nam djeca govore i reagujući na njihov govor.

Važno je takođe da ispunjavamo obećanja, iskreno cijenimo dječji rad, dopuštamo djeci mogućnost da podijele svoj rad i svoja interesovanja sa drugima, da koristimo dječje ideje i sugestije, i da ih onda za to pohvalimo.

Vaspitač/ica treba da obezbijedi različite aktivnosti kroz koje će djeca vježbati sopstvene sposobnosti. Svako dijete može da postigne uspjeh u nekom domenu. Pri tumačenju postignutih rezultata, djecu treba više orjentisati na stvaranje kompetencije u različitim domenima i sposobnostima, nego podsticati takmičarsku atmosferu u grupi.

Djeci treba pomoći da uoče relativnost statusa kojima nas ljudi procjenjuju: neko je najbolji u ovome, ali je zato u drugoj djelatnosti neko drugi prvi, probati različite vrste aktivnosti je isto toliko važno kao biti dobar u nečemu.

Svakom djetetu treba dati osjećaj autentičnosti i neponovljivosti. Djeca treba da zavole sebe i da prihvataju sve svoje pozitivne i negativne aspekte. Posebnu pažnju treba pokloniti emotivnim doživljajima i stavu koji ih prati.

Treba preduzeti sve mjere da se dijete među vršnjacima osjeća dovoljno sigurno i prihvaćeno tako da poželi da sa njima razvija prijateljske odnose. Djeca koja su stekla pozitivnu sliku o sebi, koja su prihvatila svoju ulogu i stekla povjerenje u sopstvene mogućnosti, kao i određenu sigurnost u kontaktima sa drugima, bolje se osjećaju i uspješnije uspostavljaju socijalne odnose sa svojom okolinom.

Neverbalne i verbalne poruke koje vaspitač/ica emituje utiču na formiranje djetetove slike o sebi i služe kao model odnosa i komunikacije sa drugima.

Djeca će oponašati vaspitača/icu unoseći promjene u repertoar svog svakodnevnog ponašanja. Stoga svaki dobar vaspitač/ica mora kontrolisati svoje verbalne a naročito neverbalne poruke, i truditi se da ih u svakom momentu uskladi.

Vaspitač/ica pruža model za određenu vrstu razumijevanja, poštovanja i brižnosti, koje želimo da djeca razviju i pokažu u odnosu na drugu djecu. Kvalitet poštovanja koje djeca vide može biti ključni faktor u razvoju dječjeg samopoštovanja i temelj za razvijanje odnosa u koje dijete stupa sa drugom djecom.

U cilju razvijanja pozitivne socijalne klime u grupi, odrasli se mogu smijati i šaliti sa djecom jer djeca uživaju i pozitivno reaguju na humor koji je u skladu sa njihovim godinama. Zajednički smijeh podstiče topao i prijateljski odnos između djeteta i vaspitača/ice podstičući partnerski odnos u radnoj sobi.

Pošto je domen ljudskih relacija veoma osjetljiv, povezan sa emocijama i mogućnošću lošeg tumačenja određenih situacija, vaspitač/ica mora biti uvijek spreman/na da pruži neophodnu podršku djetetu koje gubi povjerenje u sebe i da zaštiti pojedinca u slučaju grupnih pritisaka.

Pomažući djeci da stiču socijalna saznanja vaspitač/ica mora biti spreman/na da bude aktivan učesnik u interakcijskim procesima. To znači da će i djeca njega/nju procjenjivati i da će, neminovno, neke svoje stavove morati da mijenja.

VI Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom

1. Uvod

Djeca već posjeduju mnoge pretpostavke od kojih polazi ova oblast: ona postavljaju mnoštvo pitanja, vole da testiraju granice realnosti, prave hipoteze o svemu što ih okružuje.

Ovo područje aktivnosti treba da djetetu na odgovarajući način približi i demistifikuje nepoznate fenomene i pruži priliku da sâmo ispituje, istražuje, rješava praktične probleme, upoznaje i stvara nove odnose sa svojom okolinom. Krajnji cilj je sticanje svijesti o tome da dijete svojim postupcima i predlozima, može i treba da rješava praktične probleme, mijenja i čuva svoju neposrednu okolinu i utiče na kvalitet svog življenja u njoj.

Kroz interakciju sa okolinom dijete uči, povezujući nova sa prethodnim iskustvima. Djetetu treba omogućiti da pridobije nova iskustva o: živim bićima, prirodnim pojavama, materijalnom svijetu i to aktivnim istraživanjem, otkrivanjem, upoređivanjem.

Dijete otkriva i upoznaje svoje tijelo, shvata bitnost čuvanja zdravlja i dobre fizičke i psihičke aktivnosti. Dijete mora imati priliku da se bavi pitanjima polnih razlika, rođenja, rasta i razvoja, staranja i smrti.

Djeca upoznaju životinje i biljke, njihove uslove života, povezanost i našu zavisnost od njih. Djeca bi trebalo da se brinu o određenim životinjama, da upoznaju njihove navike, zatim da uzgajaju biljke i nauče kako vremenske pojave utiču na živi svijet. Takođe moraju biti pažljivi prema svojoj okolini i trebalo bi da shvataju važnost prirode i njenog očuvanja za čovjekov opstanak.

Istražujući i eksperimentišući, dijete upoznaje prirodne procese i pojave. Eksperimentiše sa toplotom – hladnoćom, svjetlošću – tamom, težinom, zvukom i tako otkriva uporedljivost stvari, upoznajući se sa fizičkim i hemijskim osobinama različitih materijala.

2. Ciljevi

Sticanje temeljnih znanja i iskustava o sebi i drugima

Ovim ciljem je predviđeno da dijete:

- ⇒ upoznaje i upoređuje sva živa bića;
- ⇒ upoznaje sebe, svoje tijelo, njegove dijelove i njegovu funkciju, da tako upoznaje i shvata tjelesne sličnosti i razlike između ljudi tj. jednaku vrijednost svih;
- ⇒ saznaje – šta mu je potrebno za život i jačanje zdravlja;
- ⇒ stiče navike njege tijela;
- ⇒ otkriva i saznaje međusobnu zavisnost svih živih bića.

Otkrivanje, upoznavanje i upoređivanje žive i nežive prirode

Ovim ciljem je predviđeno da dijete:

- ⇒ otkriva i upoznaje svoju neposrednu i širu okolinu i sebe kao dio nje;
- ⇒ otkriva i upoznaje svoju okolinu i upoređuje promjene koje se dešavaju oko njega;
- ⇒ saznaje da se živa bića razmnožavaju, žive i umiru;
- ⇒ otkriva i upoznaje svojstva tijela i predmeta;
- ⇒ otkriva i upoznaje funkcije predmeta i mašina koje nas okružuju;
- ⇒ uvježbava da koristi različite tehničke stvari i razvija interesovanja za njih;
- ⇒ upoznaje se sa prirodnim pojavama;
- ⇒ upoznaje se sa vremenskim pojavama;
- ⇒ stvara predstavu o planeti Zemlji;
- ⇒ otkriva i upoznaje pojave na nebu;
- ⇒ počinje da shvata redoslijed događanja, kada se nešto desilo i gdje;
- ⇒ doživljava vrijeme kao trajanje nekog dešavanja i upoznaje mjerenje vremena;
- ⇒ otkriva i upoznaje svojstva vode i drugih tečnosti, materijala i međusobno ih upoređuje;
- ⇒ otkriva značaj vode, vazduha i svjetlosti kao izvora života;
- ⇒ otkriva i upoznaje svojstva zvuka, njegovo nastajanje i širenje.

Sticanje neophodnog znanja i iskustva i formiranje osnovnih pojmova iz oblasti saobraćaja

Ovim ciljem je predviđeno da dijete:

- ⇒ stiče neophodna iskustva i znanja iz oblasti saobraćaja;
- ⇒ stiče znanja o kopnenom, vodenom i vazdušnom saobraćaju i osnovnim prevoznim sredstvima koja se koriste u njima;
- ⇒ upoznaje osnovna pravila saobraćaja za aktivno učestvovanje u njima.

Shvatanje važnosti prirode i njenog očuvanja za čovjekov opstanak

Ovim ciljem je predviđeno da dijete:

- ⇒ saznaje da uređenje prostora i predmeti u njemu imaju svoju namjenu i određeno mjesto;
- ⇒ saznaje kako samo utiče i kako drugi ljudi utiču na prirodu, kako je može zaštititi i očuvati;
- ⇒ otkriva da na njegovo zdravlje utiče okolina i ono samo;
- ⇒ shvata nastajanje otpadnog materijala i važnost njegovog recikliranja.

3. Tipovi aktivnosti

Svakodnevni život donosi sa sobom mnoštvo aktivnosti koje su usmjerene na kontakt sa fizičkom sredinom i prirodom koja nas okružuje: dijete svakodnevno posmatra pojave u prirodi, fizička svojstva i funkcije predmeta koji ga okružuju; rješava praktične probleme sa kojima se suočava; vodi brigu o cvijeću i ljubimcima koji se nalaze u njegovoj dnevnoj sobi.

Živa bića i aktivnosti:

- ⇒ posjete i izleti u različita mjesta gdje ima živih bića (šuma, livada, obližnja bara, mravinjak, gradsko ili seosko naselje, farma, itd.);
- ⇒ eksperimentisanje sa hranom i njenim sastojcima;
- ⇒ sađenje, posmatranje rasta biljaka, sakupljanje različitog sjemenja i lišća, pravljenje herbarijuma;
- ⇒ posmatranje i briga o životinjama iz obližnje okoline;
- ⇒ aktivnosti vezane za brigu o sopstvenom zdravlju;
- ⇒ razgledanje enciklopedija, sakupljanje sličica;
- ⇒ izrada maketa i nacrti svoje neposredne okoline.

Aktivnosti vezane za širu okolinu:

- ⇒ posmatranje i razgovaranje o tome šta nas okružuje – sunce, zvijezde, vazduh, zemlja, voda;
- ⇒ eksperimentisanje sa svjetlošću i sjenkom; zemljom i vodom; sakupljanje i analiziranje različitih uzoraka tla; kamenčića, zemlje, uglja, vrsta drveta;
- ⇒ upoznavanje saobraćajnih sredstava, ponašanje na ulici i vođenje računa o sigurnosti i bezbjednosti;
- ⇒ uređenje i čišćenje sobe i dvorišta, sađenje sadnica;
- ⇒ izrada različitih predmeta uz korišćenje potencijalnih otpadaka (kesa, ljuški, daščica i sl.);
- ⇒ upoznavanje djece sa oznakama pomoću kojih ljudi obilježavaju zdravu hranu, dobru igračku i sl.
- ⇒ ekološki sadržaji.

Aktivnosti vezane za područje materije i energije:

- ⇒ eksperimenti sa vodom, vazduhom, magnetizmom, zvukom, bojom;
- ⇒ posmatranje prirodnih pojava;
- ⇒ posjete mjestima u kojima ljudi nešto grade ili istražuju (gradilišta, fabrike, stolari, laboratorije, itd.);
- ⇒ posmatranje, analiziranje, izazivanje i predviđanje jednostavnih fizičkih promjena koje se događaju u djetetovoj neposrednoj okolini;
- ⇒ otkrivanje uobičajenih i novih funkcija mašina koje nas okružuju (usisivač, mikser, kompjuter, frižider itd.);
- ⇒ sticanje jednostavnog manuelnog iskustva: popravka i izrada igračaka, rezanje i lijepljenje različitog materijala itd.).

Kompleksni tipovi aktivnosti

Ova oblast posebno je povezana sa oblašću socijalno-saznajnih i matematičko-logičkih aktivnosti. Mnoge aktivnosti treba da se realizuju objedinjene. Takođe, postoji povezanost i sa svim ostalim oblastima: eksperimenti sa zvukom zadiru u područje muzike; eksperimenti sa bojama i linijama u likovno i sl. Takve aktivnosti moguće je grupisati u eksperimentalne radionice, posvećene istraživanju određene tematike. Aktivnosti koje angažuju više vrsta oblasti mogle bi, na primjer biti:

- ⇒ izleti i posjete u istraživačke svrhe;
- ⇒ radionica: istraživanje svojstava predmeta i fizičkih pojava;
- ⇒ pravljenje istraživačke radionice (kutak u sobi);
- ⇒ likovna radionica: čime se sve i kako može slikati i crtati;
- ⇒ muzička radionica: šta se sve svira u mojoj okolini;
- ⇒ ritmička radionica: otkrivanje novih pokreta i koreografija itd.

4. Metodska uputstva

Slučajni interes djece za određene pojave može biti odličan povod da se nešto iz ove oblasti nauči. Ono što treba uočiti je da centralna uloga vaspitača/ice nije prenošenje što većeg broja znanja i informacija o svijetu nego pomaganje djetetu da ovlada sposobnostima potrebnim za snalaženje u njemu. Da bi mogao/la fleksibilno da isplanira svoj rad tako da zadovolji i interesovanja djece i svoje potrebe, vaspitač/ica treba da obrati pažnju na to da bude obaviješten/a o različitim područjima i činjenicama o kojima djecu podučava: živim bićima, planetama, čovjeku i njegovoj sredini, itd. On/a treba i sâm/a da bude model i da sâm/a vodi računa o svojoj sredini, o biljkama i životinjama, dvorištu i sl.

Prirodne pojave i fizičke zakonitosti moraju se testirati različito od ostalih aktivnosti. Znanje koje dijete stiče o njima ne može se prepričati. Dijete može da ih usvoji samo kroz sopstvenu aktivnost. U eksperimentima vaspitač/ica treba tako da organizuje sredstva da djeca sama mogu da dođu do određenih zaključaka. Njegova/njena uloga je da ih podstakne na razmišljanje i da daje nesugestivna uputstva.

Djetetu obično nedostaje informacija o tome kako se većina stvari koje uči ne odnose na njega samog. Ono o elektricitetu, zagrijavanju, kuvanju, ne želi da saznaje apstraktno, kao o naučnim pojavama. Djetetu treba određeno iskustvo vezano za tu problematiku da bi razumjelo svijet u kome se kreće. Vaspitač/ica treba da procijeni koliko praktičnog iskustva vezanog za takve pojave dijete može da iskusi i kako da mu obezbijedi takve situacije i iskustva.

Iskustvo koje dijete stiče treba da bude raznovrsno. U ovoj oblasti treba da se organizuju: razgovori, posmatranja, eksperimenti, klasifikacije, posjete, dijafilmovi, praktična iskustva, kontakti sa ljudima određenih zanimanja, itd. Zbog tehničkih i ekonomskih razloga sredstva za eksperimentisanje treba grupisati u jednom dijelu sobe ili ustanove. Prostor treba da bude aranžiran tako da u njemu mogu slobodno da se koriste voda, toplota, zemlja, i slično. Treba da postoji i dovoljan broj lupa, magneta, cjevčica i drugih sredstava koje će djeca koristiti.

VII Likovne aktivnosti

1. Uvod

Kroz likovnu umjetnost dijete ispoljava stvaralačke mogućnosti. Likovne aktivnosti podstiču osjećanja, angažuju maštu, vizuelne predstave i razvijaju senzibilitet. Kroz njih dijete dolazi u dodir sa bogatstvom materijala, upoznaje tehnike, postupke, otkriva nove načine upotrebe materijala, počinje da razumije svijet umjetnosti. Igrajući se materijalom dijete dobija pokretačku snagu, to ga zaokupljuje i angažuje mu sve emotivne i intelektualne potencijale. Likovne aktivnosti uče djecu odgovornosti, izboru, saradnji i izgrađivanju kriterijuma. Kroz njih dijete ispoljava slobodu, samostalnost, neposrednost, originalnost i spretnost. Stvaralaštvo se kod djece ispoljava kroz igru. Svoje stvaralačke sposobnosti dijete neprestano iskušava uvijek sa novim žarom i njemu svojstvenim spontanim rješenjima.

Likovne aktivnosti podstiču opšti intelektualni razvoj, vizuelno-motornu koordinaciju i senzibilnost.

2. Ciljevi

Otkrivanje i ovadavanje sobom

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ kreiranje vaspitne klime u kojoj dijete kroz neposrednu akciju otkriva i upoznaje sebe;
- ⇒ stimulisanje čulne osjetljivosti (gledati, dodirivati, osjetiti...);
- ⇒ doprinos razvoju fine motorike, posebno koordinacije oka i ruke;
- ⇒ podsticanje vizuelnog opažanja, vizuelne mašte i kreativnog mišljenja, istraživačkih likovnih igara i vizuelnog pamćenja i mišljenja;
- ⇒ podsticanje sposobnosti analiziranja različitih likovnih djela (sopstvenih i drugih) i izgrađivanje estetskih kriterijuma.

Razvijanje odnosa i izgrađivanje saznanja o drugima

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ upoznavanje sa likovnim djelima drugih ljudi i djece;
- ⇒ upoznavanje sa likovnim naslijeđem svoje i drugih kultura (nošnja, kuće, ručni radovi...);
- ⇒ podsticanje djece da prate i uživaju u stvaranju likovnih radova drugih;
- ⇒ podsticanje saradnje i učestvovanje u kreiranju zajedničkih likovnih projekata.

Otkrivanje svijeta i izgrađivanje znanja o njemu

Ovaj cilj obuhvata:

- ⇒ upoznavanje strukture, sadržaja, oblika i namjene raznovrsnog materijala;
- ⇒ kreiranje novih formi i likovnih funkcija koje predmeti i stvari mogu imati;
- ⇒ podsticanje i njegovanje istraživačke tendencije u likovnom izražavanju, vršenje eksperimenata sa različitim likovnim tehnikama i materijalima;
- ⇒ podsticanje kombinovanja likovnih elemenata: prostor, svjetlost, boja, linija, površina;
- ⇒ upoznavanje sa djelima stvaralaca iz svijeta likovne umjetnosti;
- ⇒ upoznavanje sa svijetom pozorišta i materijalima za izradu maski, kostima, lutaka, rekvizita, scene itd.

3. Tipovi aktivnosti

Životno-praktične i spontane aktivnosti

Likovne aktivnosti prisutne su u svakodnevnom životu djeteta kada ono:

- ⇒ gužva, škraba, cjepka, stiska, otkida...;
- ⇒ uređuje prostor, unutrašnji i spoljašnji;
- ⇒ vodi računa o estetskoj skladnosti prilikom oblačenja, slaganja, kombinovanja.

Specifične aktivnosti

Crtanje: dijete crta različite linije na različitim podlogama i sa različitim materijalom - grafitna olovka, olovka u boji, ugljen, kreda u boji, flomasteri, tuš.

Slikanje: dijete slika bojama, upoznaje i koristi veliki spektar boja na različite načine kombinuje različite boje i iste boje sa variranjem tonova (koristi pastel tehniku, akvarel, gvaš, batik, kolaž).

Vajanje: dijete upoznaje vajarske forme i materijale (mijesi, gnječi, otkida, formira male, jednostavne oblike) obojeno tijesto, plastelin, glinamol, glina.

Kombinovane i djelimično modifikovane likovne tehnike - bijela tempera, gravura, batik, reljef u negativu.

Aktivnosti primijenjene umjetnosti

Grafičke aktivnosti: djeca se upoznaju sa otkrivanjem različitih simbola kao najjednostavnijim matricama: utiskuju (plutom, krompirom, tekstilom, kanapom), urezuju, štampaju.

Oblikovanje različitog materijala:

- ⇒ **prirodnog:** lišće, plodovi, zrnavlje, trava, sijeno, drvo, mahovina, kamen, pilotina, pijesak, školjke, perje, vuna, vosak itd.;
- ⇒ **industrijskog:** ambalažni materijal, papir, plastika, guma, staklo, tkanina, žica, konac, kanap, metal, koža, skaj, sunder, stiropor, ljepilo, razne boje...

Elementarni oblici kreiranja i dizajniranja:

- ⇒ pravljenje zaštitnog znaka grupe i pojedinca;
- ⇒ izrada čestitki, pozivnica, plakata, reklama;
- ⇒ pravljenje i ukrašavanje poklona;
- ⇒ kreiranje i izrada odjeće;
- ⇒ tkanje, izrada tapiserija, vez.

Aktivnosti estetskog doživljavanja i procjenjivanja:

- ⇒ iznošenje utisaka i diskutovanje o tome da li je nešto lijepo, kako bi moglo da bude ljepše.

Kompleksne aktivnosti

Likovne aktivnosti se prožimaju sa drugim područjima: muzičkim, jezičko-dramskim aktivnostima, sa logičko-matematičkim, socijalno-saznajnim, aktivnostima upoznavanja okoline.

Ova vrsta aktivnosti obuhvata:

- ⇒ posjete ateljeu, vajarskoj radionici, galeriji, izložbi, likovnoj koloniji;
- ⇒ likovno-jezičke aktivnosti (crtanje, bojanje omiljenog junaka priče, junaka crtanog filma, ilustracija priče);
- ⇒ organizovanje pozorišnih aktivnosti (pravljenje scene, kostima, maske, šminkanje);
- ⇒ organizovanje takmičenja za izradu slikovnica, igračaka, stripova itd.;
- ⇒ organizovanje muzičko-dramskih, etnoloških susreta, posijela, maskembala, karnevala, modnih revija, plesnih takmičenja;
- ⇒ boravak djece u radionici za izradu lutaka, u krojačkom salonu, fabrici ili prodavnici tekstila, prodavnici ćilima, gradilištu...;
- ⇒ likovna radionica u prirodi - slikanje u prirodi na štafelaju, crtanje po pijesku, zemlji, betonu, oslikavanje kamena, modelovanje pijeskom, blatom itd.;
- ⇒ likovno-matematičke aktivnosti: klasifikacija po boji, obliku, po vrsti materijala i njihovo slaganje.

4. Metodska uputstva

Stvaralačko izražavanje djeteta ima smisla samo onda kada se podstiče njegov lični izraz, ako mu se pruži mogućnost da kroz likovne aktivnosti potvrđuje i otkriva sebe kao stvaralačko biće.

U tom smislu vaspitač/ica:

- à stvara povoljnu atmosferu i priprema sredinu u kojoj ima dosta podsticaja i različitog materijala;
- à omogućava da su svi materijali i sredstva na dohvat djece;
- à pokreće unutrašnju motivaciju;
- à podstiče djecu da ispolje svoj subjektivitet i kreativnost;
- à ohrabruje djecu koja se teže opredjeljuju za likovne aktivnosti;
- à njeguje ličnu higijenu i higijenu prostora u kojem se odvijaju likovne aktivnosti;
- à omogućava djetetu da slobodno istražuje materijale i njihovu mogućnost primjene;
- à omogućava djetetu da, bez straha da neće udovoljiti kriterijumu vaspitača/ice, razvije svoj stil, kriterijume i smisao za vrednovanje;
- à omogućava da djeca razgovaraju i komentarišu radove koji se, po završetku aktivnosti, izlažu;
- à doprinosi socijalizaciji i saradnji organizujući grupne oblike aktivnosti;
- à doprinosi partnerskom odnosu učestvujući u aktivnostima sa djecom.

VIII Sredina za učenje

Fizička sredina obuhvata sve ono što dijete okružuje u vrtiću. Radna soba, unutrašnji prostor vrtića, namještaj, strukturirani i polustrukturirani materijali, ukupna oprema i igračke – podjednako utiču na dječije iskustvo. Sredina je pažljivo planirana. Dobro dizajnirana sredina doprinosi podsticanju složenijih tipova igre, dječijoj samostalnosti i socijalizaciji. Radni prostor se uređuje u skladu sa rastućim potrebama i promjenama interesovanja djece, aktuelnom tematikom.

Spoljašnji prostor i lokalna sredina čine dio ukupnog vaspitnog ambijenta koji utiče stimulatивно na oblikovanje dječjeg iskustva.

Vaspitač/ia teži stvaranju pogodne vaspitne klime u kojoj postojeća sredstva i materijali za igru pružaju djeci mogućnost da se osjećaju sigurnim u zadovoljavanju svojih potreba za stvaralačkim aktivnostima. Sredina se mora osmisliti tako da djetetu omogući posmatranje, istraživanje, eksperimentisanje.

Sve u neposrednoj djetetovoj okolini treba smatrati sredstvima za učenje. Okolina treba da nudi djetetu uslove za učenje i da ga podstiče na ispitivanje, kritičko procjenjivanje, rješavanje problema.

Djeca uče kroz interakciju sa različitim objektima i materijalima koji su im ponuđeni u pažljivo strukturiranim centrima interesovanja (umjetničkom, manipulativnom, senzornom, istraživačkom, igre uloga i dr.). Radni ambijent se modifikuje u skladu sa potrebama i interesovanjima i odraslih učesnika (vaspitači/ce i roditelji). Ne postoje markirane manje ili više funkcionalne površine, već je svaki dio prostora "živ" i namjenski dizajniran. Radna sredina je otvorena i fluidna. Materijali i oprema su organizovani prema interesovanjima, temama ili projektima, kao i prema različitim područjima aktivnosti. Stoga je radni prostor strukturiran prema centrima interesovanjima. Korišćenje centara interesovanja je utemeljeno na koncepciji da djeca uče kroz igru. Istovremeno, stvaraju se uslovi za prirodnu interakciju među djecom. Vaspitački tim mijenja centre, dizajnirajući ih na različite načine i čineći cjelokupni radni prostor dinamičnim.

IX Saradnja sa porodicom

Opšteprihvaćeno mišljenje je da je porodica prvi i osnovni vaspitač djeteta. Programi koji su otvoreni prema djetetu trebaju biti otvoreni i prema porodici, odnosno djeci bliskim osobama.

Predškolsko vaspitanje je efikasno jedino ako uz potrebe djece zadovoljava i potrebe i želje roditelja. Jedna od potreba roditelja je njihovo učešće u životu i radu vrtića, odnosno zadovoljavanje roditeljske funkcije i na društvenom planu.

Programi usmjereni na dijete se zasnivaju na vjerovanju da je učestvovanje članova porodice u programu od velike važnosti za unapređivanje i bogaćenje procesa učenja koji se odvija u predškolskoj ustanovi i nadogradnju interesovanja i učenje koje se odvija u kući. Uključivanje porodice ne podrazumijeva samo uključivanje roditelja već svih osoba koje su u bliskoj vezi sa djetetom.

Mogućnosti za uključivanje roditelja u vaspitno-obrazovni proces su brojne i raznovrsne.

Korišćenje različitih postupaka angažovanja i dodjeljivanja uloga roditeljima u kontekstu vaspitno-obrazovnog procesa je korisno i odgovara različitim potrebama porodica. Izgrađivanje kvalitetne komunikacije, usklađivanje mišljenja i stavova kao i odnos povjerenja su bitne pretpostavke uspješne saradnje na relaciji porodica-predškolska ustanova. Načini uključivanja članova porodice zavise od potreba i interesovanja roditelja, kao i od mogućnosti predškolske ustanove.

Svi oblici saradnje sa porodicom svrstani su u četiri kategorije: neposredna komunikacija, neposredno učešće, pisana komunikacija i aktivnosti za roditelje.

Neposredna komunikacija:

- ⇒ dovođenje i odvođenje djece u vrtić;
- ⇒ posjete vrtiću;
- ⇒ kućne posjete;
- ⇒ roditeljski sastanci.

Pisana komunikacija:

- ⇒ upitnici;
- ⇒ brošure i časopisi;
- ⇒ oglasna tabla;
- ⇒ kutija za sugestije;
- ⇒ dječji dosijeji.

Neposredno učešće:

- ⇒ posjetilac;
- ⇒ volonter;
- ⇒ pomoćnik;
- ⇒ član savjeta;
- ⇒ tehnički realizator – tehnička, organizaciona i logistička pomoć.

Aktivnosti za roditelje:

- ⇒ zajedničke kulturne, sportske, zabavne aktivnosti;
- ⇒ roditeljska soba (sastanci, razmjena mišljenja i iskustava među roditeljima, rešavanje problema i sl.).

Efekte saradnje porodice i vrtića zavise od funkcionisanja čitavog tima (članovi porodice, vaspitači/ce, stručni saradnici/e, medicinske sestre i ostalo osoblje vrtića) i kvaliteta odnosa u njemu.

Vaspitač/ica kao inicijator treba stalno da dopunjava svoje saznanje, uči vještine i razvija sposobnosti za rad, aktivno posmatra, kritički sagledava sebe i svoje ponašanje, razvija lične i profesionalne sposobnosti važne za saradnju sa ljudima.

X Djeca sa posebnim potrebama

Reforma predškolskog vaspitanja i obrazovanja podrazumijeva i promjene u pogledu obrazovanja djece sa posebnim potrebama. Termin djeca sa posebnim potrebama prihvaćen je u svijetu i kod nas i koristi se kada se govori o djeci sa teškoćama u razvoju i nadarenoj djeci, odnosno djeci natprosječnih sposobnosti.

Programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja, za koje se zalažemo, u osnovi imaju ideju otvorenog vaspitanja i usmjereni su na dijete. Jedan od osnovnih aspekata ovih programa jeste princip individualizacije. Ovako definisani programi stvaraju pretpostavku za obrazovanje sve djece, bez obzira na sposobnosti, interesovanja, potrebe i socio-kulturno porijeklo djeteta. Trend inkluzivnog obrazovanja podrazumijeva uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne grupe vrtića, što se, u programu za koji se mi zalažemo, podrazumijeva.

Specifičnosti inkluzivnog programa

- ⇒ Naglasak je na aktivnom učešću djece sa posebnim potrebama u aktivnostima koje su predviđene i isplanirane za svu djecu. Na taj način moguće je otkriti njihove očuvane potencijale i podsticati njihov razvoj u granicama mogućnosti.
- ⇒ Širenjem pozitivne klime u grupi stvoriti odnos uzajamne prihvaćenosti djece sa posebnim potrebama i vršnjaka.
- ⇒ Aktivna saradnja sa roditeljima - podrazumijeva uključivanje roditelja djece sa posebnim potrebama i kontinuiranu saradnju i partnerski odnos na relaciji vaspitač-stručni saradnik-roditelj u cilju kvalitetnijeg praćenja i podsticanja razvoja ove djece. Roditelj je dio tima, zajedno sa vaspitačem/icom i stručnim saradnicima/ama učestvuje u donošenju odluka koje se odnose na njegovo dijete.
- ⇒ Kontinuirano praćenje djece sa posebnim potrebama u cilju planiranja daljeg rada.
- ⇒ Pravljenje individualnog edukativnog plana za dijete sa posebnim potrebama – na osnovu procjene djeteta prije dolaska u vrtić i tokom boravka u vrtiću, vaspitač/ica, stručni saradnik/ica i roditelj prave individualni program za dijete i učestvuju u njegovoj realizaciji. Važno je napomenuti da se individualni rad sa djetetom svodi na minimum i praktikuje samo u slučajevima kada pojedine aktivnosti nije moguće organizovati u grupi vršnjaka.
- ⇒ U cilju kvalitetnije realizacije aktivnosti sa djecom sa posebnim potrebama, praćenja i potsticanja njihovog razvoja neophodno je ostvariti saradnju vrtića sa zdravstvenim ustanovama, razvojnim savjetovalištem i ostalim institucijama za koje se procijeni da mogu pružiti pomoć vrtiću i roditeljima.

XI Evaluacija

Integralni dio cjelokupnog postupka koncipiranja i realizacije programa u dugoročnom i kratkoročnom izvođenju vaspitno-obrazovnog procesa je evaluacija.

Pored programa vrednuju se i same institucije, odnos između modela programa i njegove realizacije, pojedini aspekti strukture vaspitno-obrazovnog procesa. Pokazatelji efikasnosti programa su povezani sa postavljenim ciljevima programa. Mogu se koristiti različiti instrumenti za procjenu efekata programa zavisno od namjene i potreba. Neophodno je početi od konkretnih pretpostavki koje su uporište za realizaciju programa – materijalni, kadrovski i organizacioni uslovi u kojima se odvija cjelokupni vaspitno-obrazovni proces. U skladu sa tim pretpostavkama potrebno je utvrditi određene standarde u okviru bitnih segmenata koji čine kurikulum poput: kreiranja radnog ambijenta, primjene vaspitno-obrazovne strategije za svrsishodno učenje, planiranje, saradnje sa timom i roditeljima jer je program samo jedan od faktora koji determiniše život i rad u vrtiću.

Podaci o tim faktorima i njihovim varijacijama pružaju mogućnost da se objasne razlozi nesaglasnosti između stvarnog programa i planiranog modela.

Tek na osnovu uvida u postignuto, polazeći od svih ovih pretpostavki, moguće je utvrditi polazišta za planiranje daljih aktivnosti. Kriterijumi za vrednovanje nijesu neke opšte norme već, prije svega, prethodna postignuća. Vrednovanje sopstvenog rada vaspitača/ice tj. povratna samoevaluacija je osnova stručnog napredovanja i usavršavanja.

XII Literatura

1. Adamović, N.: **Fizičko vaspitanje u predškolskim ustanovama**, Beograd, (1980),
2. Blagajac, Mr. S.: **Igra mi je hrana**, Asocijacija "Sport za sve", Beograd (1995),
3. Bogosavljev, M., Adamović, N., Čvorić, Dr. A.: **Telesno vaspitanje dece u predškolskim ustanovama**, Zavod za izdavanje udžbenika; Beograd, (1969),
4. Berdihova, J.: **Mama, tata vježbajte sa mnom**, Partizan, Beograd, (1973),
5. Dobrić, N.: **Razvijanje početnih matematičkih pojmova u predškolskim ustanovama**, PFV, Beograd, (1979),
6. Domonji, I.: **Metodika vaspitanja u predškolskim ustanovama**, Svjetlost; Sarajevo, (1986),
7. Dopuđa, J.: **Ritmičke igre kao osnov estetske kulture pokreta**, Svjetlost, Sarajevo, (1977),
8. Džinović- Kojić, Dr. D.: **Fizičko vaspitanje predškolskog deteta**, Beograd (2002),
9. Ivanković, A.: **Tjelesni odgoj djece predškolske dobi**, Školska knjiga, Zagreb, (1980),
10. Ivanković, A.: **Tjelesne vježbe i igre u predškolskom periodu**, Školska knjiga, Zagreb, (1988),
11. Kovrigine, M. D.: **Sestra odgajateljica u jaslicama i dječjem vrtiću**, Školska knjiga; Zagreb, (1982),
12. Lukić, Dr. D.: **Tjelesni razvoj djeteta i zdravstveno vaspitanje**", Beograd, (1984),
13. Pešić, Dr. M.: **Vodič za razvijanje otvorenog kurikuluma**; Osnove programa, Beograd,
14. Walsh, K. B.: **Metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta do 3 godine**,
15. Hansen, A. K., Kaufmann, R.K., Walsh, K.B.: **Metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta od 3 do 5 godina**, (2001),
16. Pavlovski, T. i saradnici: **Tematsko planiranje u dečjem vrtiću**,
17. Kamenov, Dr. E.: **Model osnova programa vaspitno-obrazovnog rada sa predškolskom djecom**,
18. Kamenov, Dr. E.: **Matematičke aktivnosti u životnoj sredini**, Dragon; Novi Sad, 3

19. Kragujević, G.: **Metodika nastave fizičkog vaspitanja**, Beograd, (1983),
20. Krsmanović, M., Gajić, Z., Peković D.: **Korak po korak 2**, Kreativni centar,
21. **Kurikulum za vrtiće** (Slovenija, Švedska, Norveška)
22. **Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja djece uzrasta od 3 do 7 godine**, Prosvetni pregled; Beograd (1996),
23. Medić, M. i Kundrat, dr. V.: **Vježbe i igre loptom za djecu predškolskog uzrasta**, Beograd, (1986),
24. Milanović, Mr. Lj.: **Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja**, Beograd, (1985),
25. Miljak, A.: **Odgoj i njega djece u drugoj i trećoj godini života**, Školske novine; Zagreb, (1986),
26. Prentović, R., Sotirović: **Metodika razvoja početnih matematičkih pojmova**; Didakta, (1998),
27. Puvačić, Dr. Z.: **Sredina i zdravlje djece u predškolskim ustanovama**, Sarajevo, (1979),
28. Stela, I.: **"Dječji vrtići - prostori i oprema za tjelesni odgoj i igru djece**, Školska knjiga, Zagreb, (1981),
29. Šain, M., Marković, M., Čarapić, S. i saradnici: **Korak po korak u osnove programa**, Kreativni centar; Beograd, (1998),
30. Tomić, B.: **Zdravstveno vaspitna sredina**", Beograd, (1971),
31. **Dečiji vrtić kao porodični centar**, CIP i Filozofski fakultet, Beograd,
32. Vasiljević, B.: **Muzički bukvar**, Zavod za udžbenike, Beograd, (1991).
33. Vlahović – Stetić, Vizek Vidović, V.: **Kladim se da možeš...**,

SPECIJALIZOVANI PROGRAM ZA ENGLISKI JEZIK I OPŠTA UPUTSTVA ZA RAD SA DJECOM SA POSEBNIM POTREBAMA ZA PREDŠKOLSKI UZRAST

I Specijalizovani program za djecu predškolskog uzrasta: Engleski jezik

1. Uvod

Djeca predškolskog uzrasta (4-6 godina) pokazuju izuzetno interesovanje i sposobnost usvajanja stranog jezika. Na ovom uzrastu ona razvijaju svoj maternji jezik, oponašajući govor iz svog neposrednog okruženja. Taj urođeni mehanizam za usvajanje maternjeg jezika treba aktivirati i u procesu usvajanja stranog jezika i to tako što djecu treba animirati da u tom procesu učestvuju aktivno i kreativno. Pri tome se moraju imati u vidu njihove psihofizičke sposobnosti i naklonosti. Zabava, pjesma, igra, pokret predstavljaju načine da se podstakne interesovanje djece na ovom uzrastu za učenje stranog jezika. Gotovo idealno mjesto za to je vrtić. S obzirom na pozitivna iskustva u dosadašnjoj realizaciji programa stranog jezika u predškolskim ustanovama (engleski), njegovo fakultativno izučavanje u ovom periodu je primjereno rješenje.

2. Ciljevi

Ciljevi nastave engleskog jezika, po ovom programu, su:

- ⇒ zainteresovati djecu za učenje stranog jezika kroz igru i zabavu;
- ⇒ razvijati sposobnost pamćenja, imitiranja kao i kreativnost kod djece;
- ⇒ usvajanje fonetskog sistema engleskog jezika i ovladavanje vještinom artikulisanja engleskih glasova;
- ⇒ upoznavanje sa engleskom dječijom poezijom;
- ⇒ stvaranje osnove za dalje izučavanje jezika.

3. Aktivnosti za realizaciju operativnih ciljeva programa

Teme:

- ⇒ Moji prijatelji i ja (pozdravi i predstavljanje)
- ⇒ Moja radna soba u vrtiću i stvari u njoj
- ⇒ Brojevi do 10
- ⇒ Boje
- ⇒ Dani, mjeseci, godišnja doba, vremenska stanja
- ⇒ Moja porodica
- ⇒ Moje tijelo i dijelovi garderobe
- ⇒ Voće i povrće
- ⇒ Hrana i piće
- ⇒ Kućni ljubimci, domaće i divlje životinje
- ⇒ Praznici (Nova godina, rođendan...)
- ⇒ Prevozna sredstva
- ⇒ Vrste zanimanja
- ⇒ Moj dom i dijelovi namještaja
- ⇒ Sport
- ⇒ Vještine i sposobnosti

* Teme nije obavezno obrađivati navedenim redoslijedom.

Broj časova: 70 časova (dva puta nedeljno); uzrast 4- 6 godina

Operativni ciljevi	Aktivnosti	Pojmovi/sadržaji	Korelacija
<p>Slušanje Djeca mogu da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - razumiju pitanja; - razumiju tekst pjesme ili recitacije; - razumiju i izvršavaju kratka uputstva; - reaguju verbalno i neverbalno. <p>Govor Djeca mogu da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - izgovaraju glasove kojih nema u maternjem jeziku i imitiraju intonaciju onoga što čuju; - pozdravljaju i odgovaraju na pozdrav; - predstavljaju sebe i drugoga (drugove/arice, članove porodice); - izražavaju zahvalnost; - identifikuju i opisuju nekoga ili nešto (boja, broj, veličina); - postavljaju jednostavna pitanja i daju kratke odgovore (vezane za imenovanje predmeta, životinja, stvari u kući i vrtiću, različitih vrsta hrane, dijelova tijela itd); - nabrajaju dane, mjesece i godišnja doba; - opisuju neke svoje sposobnosti i vještine; - izvršavaju i daju jednostavne naredbe; - izražavaju dopadanje i nedopadanje; - imenuju prostorije u kući; - razumiju kraće informacije u vezi sa vremenskim prilikama; - koriste fraze u dijalozima; - recituju i pjevaju kratke, jednostavne pjesme i brojalice. 	<p>Slušanje Djeca:</p> <ul style="list-style-type: none"> - slušaju riječi ili kraći tekst i reaguju verbalno (izgovaranjem riječi, kratkim odgovorima) i neverbalno (crtanjem, bojenjem, razvrstavanjem slika, mimikom, gestom, pokretom). <p>Govor Djeca:</p> <ul style="list-style-type: none"> - recituju, pjevaju, broje; - postavljaju jednostavna pitanja; - odgovaraju na jednostavna pitanja koja se odnose na prepoznavanje osoba, predmeta, životinja, boja, količine i sl.; - daju i izvršavaju jednostavne naredbe; - učestvuju u dijalogu sa nastavnikom ili drugim djetetom; - učestvuju u dramatizacijama igrajući uloge; - simuliraju komunikativne situacije; - učestvuju u igrovnim aktivnostima. 	<p>Nouns – singular and plural</p> <p>Pronouns Personal- I, you, he, she, it Demonstrative – this, that Interrogative – who, what, whose</p> <p>Cardinal numbers 1-10</p> <p>Adjectives – size and colour Possessive adjectives – my, your, his, her</p> <p>Prepositions - in, on, under, behind</p> <p>Imperative</p> <p>Verbs – to be, like</p>	<p>Jezičke aktivnosti: riječ, prosta rečenica, potvrđan i odričan oblik, elementi dramatizacije.</p> <p>Logičko-matematičke aktivnosti: boje, brojevi, upoznavanje odnosa (u, na, ispod, iza).</p> <p>Socijalne aktivnosti: porodica, vrtić, praznici i svečanosti, vrste zanimanja, takmičarske igre.</p> <p>Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom: živa bića, prirodne pojave, materijalni svijet (predmeti iz neposredne okoline, igračke, prevozna sredstva, vrste hrane, dijelovi garderobe).</p> <p>Fizičke aktivnosti: kretanje uz muziku, imitativne igre, vrste sporta.</p> <p>Muzičke aktivnosti: pjesmice, razvijanje muzikalnosti i osjećaja za ritam.</p> <p>Likovne aktivnosti: izrada crteža, imenovanje likovnog materijala.</p>

4. Metodsko uputstva

Aktivnost engleskog jezika organizuje se dva puta sedmično, u trajanju od 30 minuta. U toku prvih aktivnosti treba razviti prijateljsku atmosferu. Treba naučiti imena djece što je moguće prije.

Djecu ne treba podučavati, već ih motivisati da učestvuju u aktivnostima. Ne treba koristiti školske oblike učenja i ispitivanja. Djecu treba uvijek podsticati. U početku na treba insistirati na ispravljanju grešaka. Djecu ne treba ispravljati da se ne bi obeshrabrila. Treba imati u vidu individualne sposobnosti i različita govorna izražavanja djece.

Sve što se uči treba demonstrirati konkretnim situacijama i ilustrovati predmetima, slikama, posterima, slikovnicama, lutkama, gestovima, pjevanjem, mimikom, igrama, glumom. Uvijek obnoviti prethodno gradivo prije prezentiranja novog. Izgovor nastavnika/ce veoma je važan, a neophodna je i upotreba snimljenog materijala. Nakon slušanja nastavnik/ca motiviše djecu na izgovor – horski i individualno.

Prepoznavanje i usvajanje riječi najefikasnije je kroz igrovne aktivnosti i dijaloge. Aktivnosti smjenjivati na svakih pet do sedam minuta da ne bi došlo do gubljenja interesovanja.

Igre – Guessing game, Point at, True/False chair, Kim`s game, Word chain, The broken telephone, Command game, Flies, flies..., The ball game, Chinese wispers, Miming game.

Dijaloške igre – Shopping game, At the doctor`s, At the restaurant, Knock, knock...

Dramatizacija – Little house, Little Blacky

Veoma je važno organizovati aktivnosti u kojima su povezane verbalne sa motoričkim aktivnostima. Učenje pjesme ili recitacije je mnogo jednostavnije uz pokret koji djeci približava značenje pojedinih riječi u pjesmi, mada se djeci sadržaj pjesme može prenijeti i na maternjem jeziku.

Uloga lutaka u simuliranju komunikativnih situacija je od izuzetnog značaja. Lutke razgovaraju međusobno i sa djecom i mogu se koristiti i u prezentaciji novih riječi i struktura, pri postavljanju pitanja, u dijalozima.

Maternji jezik koristiti u što manjoj mjeri, u situacijama kada je to neophodno, kada se daju neka uputstva ili objašnjavaju pravila igre.

Sredstva za realizaciju

Treba koristiti audio – vizuelna sredstva: slike, video i audio kasete, postere, kartice, slikovnice, lutke, kao i konkretne predmete koje djeca mogu da vide, opipaju, osjete, (igračke, odjeća, pribor...), a koji su vezani za određenu temu.

Literatura i preporučeni udžbenici:

1. *Teaching English in the Primary Classroom*, Susan Halliwell, Longman
2. *English for Primary Teachers*, Mary Slattery and Jane Wills, OUP
3. *Very young learners*, Vanessa Reilly and Sheilla M.Ward, OUP
4. *Tiny Talk 1*, Susan Rivers, Oxford University Press
5. *Super Me 1*, Lucia Tomas and Vicky Gil, OUP
6. *Max and Millie`s 1*, Roger Davis and Shane Lipscombe, Longman
7. *Max and Millie`s 2*, Longman
8. *Songs and games for children*, Jackie Holderness and Annie Hughes, Macmillan Heinemann
9. *Children`s games*, Maria Toth, Macmillan Heinemann
10. *World club*, Michael Harris and David Mower, Longman
11. *Zap*, Vanessa Reilly, OUP

OPŠTA UPUTSTVA ZA RAD SA DJECOM SA POSEBNIM POTREBAMA

Opšta uputstva za rad sa nadarenom djecom

Teoretsko tumačenje nadarenosti - definisanje nadarenosti

Fenomen nadarenosti je i kod nas i u svijetu jedno od najmanje istraženih područja psihološko-pedagoškog rada. Tom pitanju se i u vaspitno-obrazovnoj praksi posvećuje malo pažnje.

Za pojedince koji tokom života iskazuju nadarenost, veliki značaj ima razdoblje djetinjstva, a posebno predškolski uzrast. Osim određenih psihičkih sposobnosti, dijete u ranom dobu raspolaže neograničenim dijapazonom razvojnih mogućnosti, većim potencijalom za složenije izražavanje kroz igru koja u sebi nosi simbolizaciju blisku umjetničkoj formi, nekad čak nepoznatu kulturi odraslih. Često se zbog konkretnih uticaja iz društvene okoline u ime socijalizacije i akulturacije, individualni potencijali djece sužavaju, ograničavaju i na kraju gube.

U stvaralačkoj igri bitne su lične slobode jer samo one u sebi nose radost otkrića, i zadovoljstvo stvaranja. Tada je i koncentracija pažnje kod djece najjača a misaoni rad ima iznenađujuću moć logičnog rješavanja problema. Ako nije sputavana, igra se može ponavljati, uvijek svježija, neponovljiva i kao takva biti stalan izvor pokretačke snage djeteta.

Dijete koje se susreće sa prihvatanjem svog jedinstvenog pristupa svijetu osjećaće sigurnost prilikom ispoljavanja kreativnosti.

Iskazivanje nekih znakova nadarenosti u ranom djetinjstvu nikako se ne može smatrati sigurnim pokazateljem da će dijete tokom kasnijeg života biti nadareno, kao što se ni izostanak iskazivanja nadarenosti na ovom uzrastu ne može uzeti kao pouzdan znak da takvo dijete kasnije neće pokazati nadarenost. Naziv "nadareno dijete" za ovaj uzrast primjenjuje se uslovno, uz napomenu, da se gotovo svako dijete predškolskog uzrasta može i mora smatrati potencijalno nadarenim. Da li će dijete razviti svoju nadarenost, i iskazivati je, uveliko zavisi od onoga što je dobilo kroz genski potencijal, ali i od brojnih uticaja sredine koja ga okružuje.

Stručnjaci koji proučavaju ovaj fenomen ukazuju da je upravo tokom predškolskog uzrasta neophodno podsticati razvoj svih postojećih potencijala.

Iskustva ljudi koji se bave ovom problematikom (i istraživača i praktičara) govore nam da i pored toga što se dosta rano mogu uočiti i prepoznati neke posebnosti djece koja ukazuju na nadarenost, definisanje fenomena nadarenosti jako je složen posao.

No, bez obzira na sve dileme koje se pojavljuju pri pokušaju da se nadarenost definiše, uvijek se misli na formulacije po kojima neka djeca mogu: prije, više, uspješnije, bolje, brže, drugačije... u poređenju sa svojim vršnjacima.

Jedna od najprihvaćenijih definicija nadarenosti određuje se upravo na osnovu veće uspješnosti u aktivnostima kojima se djeca bave u odnosu prema uspješnosti njihovih vršnjaka. Definiciju nadarenosti koja se određuje preko postignuća navode razni autori i ona se uzima kao naučno najutemeljenija.

Nadarenost je sklop osobina koje omogućavaju pojedincu da dosledno postiže nadprosječne rezultate u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi. (Koren, 1988.), "*Darovito je, što ću s njim?*" Jasna Cvetković Lay i Ana Sekulić Majurec, Alinea, Zagreb, 1998., str.15.

Često se za fenomen nadarenosti vezuje termin talenat, i to se objašnjava time da se nadarenim mogu smatrati oni pojedinci koji imaju visoko razvijene sposobnosti, a talentima oni koji postižu visoka postignuća u nekim aktivnostima. (Gane,1985., isto, str.16.)

Iz gore navedenog se može zaključiti da nadarenost čine dva nivoa:

- ⇒ nadarenost kao potencijal i
- ⇒ nadarenost kroz motiv postignuća (produkt).

Osnovu potencijalne nadarenosti čini niz naslijeđenih predispozicija koje omogućavaju da se neke sposobnosti razvijaju više i bolje od većine drugih, odnosno da se "značajnije iznadprosječno" razvijaju. Da li će se to dogoditi ili ne, zavisi od brojnih faktora sredine kojima će dijete biti izloženo i koji će oblikovati njegovo specifično iskustvo i njegovu ličnost. Taj prostor između potencijalne i produktivne nadarenosti je *prostor vaspitnih uticaja*, i od njih u velikoj mjeri zavisi koji će i koliki potencijali biti razvijeni kroz određena postignuća i koja će obilježiti njegovu nadarenost.

Zato, kada je riječ o djeci predškolskog uzrasta, može se govoriti o potencijalnoj nadarenosti koja se još ne iskazuje kao produktivna.

Karakteristike nadarene djece

Jedan od zadataka vaspitača/ica je da razviju sposobnost uočavanja i "početnog dijagnostifikovanja" nadarene djece u vaspitnim grupama. U tu svrhu se mogu koristiti tzv. kontrolne liste u kojima se nalazi popis mogućih prepoznatljivih osobina nadarene djece. Jedna od tih kontrolnih lista (prema Karnes i Johnson, 1991.) može poslužiti vaspitačima/cama kao podsjetnik na šta treba obratiti pažnju pri posmatranju djeteta u procesu identifikovanja nadarenosti.

Nadareno dijete – podsjetnik za vaspitače/ice djece mlađeg predškolskog uzrasta

Kod djece mlađeg predškolskog uzrasta mogu se uočiti sljedeće osobine u poređenju sa vršnjacima:

- ⇒ zdravija su i često fizički naprednija;
- ⇒ puna energije, često im treba manje sna;
- ⇒ živahna i zainteresovana za različite stvari;
- ⇒ radoznala, postavljaju "zrelija" pitanja;
- ⇒ uče brže i pamte sa manje ponavljanja;
- ⇒ imaju široku osnovu opštih znanja;
- ⇒ imaju bogatiji rječnik;
- ⇒ "gladna" su znanja i stalno nešto uče;
- ⇒ ispoljavaju istančan interes za knjige i često već u ranom uzrastu nauče čitati;
- ⇒ mnogo su istrajnija u izvršavanju zadataka;
- ⇒ pažljivija su i zapažaju više detalja;
- ⇒ imaju veći obim pažnje;
- ⇒ povezuju uzrok i posljedice;
- ⇒ imaju istančan osjećaj za humor;
- ⇒ otvorenije i fleksibilnije razmišljaju;
- ⇒ lakše rješavaju, brže se prilagođavaju novim situacijama i stabilnije se ponašaju;
- ⇒ mogu biti talentovana u nekoliko područja – socijalnom, intelektualnom, umjetničkom, tehničkom;
- ⇒ mogu da budu angažovana u više stvari istovremeno;
- ⇒ samostalna su i manje se pokoravaju pravilima;
- ⇒ osjetljivija su na nepravdu...

Nadareno dijete – podsjetnik za vaspitače/ice djece starijeg predškolskog uzrasta i učitelje/ice

Nadareno dijete starijeg predškolskog uzrasta vaspitači/ce će prepoznati po nekim od navedenih osobina:

- ⇒ ima nadprosječnu moć rasuđivanja, shvatanja i sticanja apstraktnih predstava, uopštavanja, uviđanja veza i odnosa;
- ⇒ ispoljava veliku intelektualnu radoznalost;
- ⇒ brzo i lako uči;
- ⇒ ima širok obim interesovanja;
- ⇒ ima širok obim pažnje i koncentracije i istrajnost u rješavanju problema i zadovoljenju svojih interesovanja;
- ⇒ ima kvantitativno i kvalitativno bogatiji riječnik od većine vršnjaka;
- ⇒ ima sposobnost da samostalno radi i postiže visoke rezultate;
- ⇒ ispoljava istančanu moć zapažanja;
- ⇒ rano nauči da čita (najčešće prije polaska u školu);
- ⇒ ispoljava inicijativu i originalnost u saznavnim aktivnostima, posebno u učenju i rješavanju problema;
- ⇒ brzo i spremno prihvata nove ideje;
- ⇒ brzo i dobro pamti;
- ⇒ ispoljava interesovanje za nastanak čovjeka i svemira, i uopšte za probleme odraslih;
- ⇒ ima neobično bogatu maštu;
- ⇒ lako slijedi složena uputstva;
- ⇒ svemu što radi prilazi perfekcionistički, ne voli greške, uočava ih i ljuti se zbog njih;
- ⇒ nestrpljivo je sa sobom i drugima;
- ⇒ više voli društvo starije djece i odraslih;
- ⇒ želi da usmjerava druge u igri i grupnim aktivnostima...

Vaspitači/ce mogu koristiti ove kontrolne liste kao opšti podsjetnik na šta sve treba obratiti pažnju pri posmatranju djece, pri identifikaciji nadarene djece, a ne kao opšte pravilo. Mnoge od navedenih osobina ispoljavaju sva djeca, samo što će se kod nadarene djece one ispoljavati u većoj mjeri.

Važno je naglasiti da postoji razlika između bistre i nadarene djece. Britanski stručnjak D. George je ponudio sljedeći popis razlika između bistre i nadarene djece:

Razlike između bistrog i nadarenog djeteta

BISTRO DIJETE	NADARENO DIJETE
<ul style="list-style-type: none"> ü Zna odgovore ü Zainteresovano je ü Ima dobre ideje ü Trudi se da dobro prolazi na testovima ü Odgovara na pitanja ü Vođa je grupe ü Sluša sa interesovanjem ü Sa lakoćom uči ü Uživa u društvu vršnjaka ü Shvata značenje ü Osmišljava zadatke i uspješno ih izvršava ü Mirno prima zadatke i poslušno ih izvršava ü Tačno kopira zadato ü Uživa u vrtiću/ školi ü Prima informacije, upija ih ü Dobro koristi naučeno, dobar je tehničar ü Dobro pamti ü Voli izlaganje u dijelovima ü Živahno je pri posmatranju ü Zadovoljno je sopstvenim učenjem 	<ul style="list-style-type: none"> ü Postavlja pitanja ü Izuzetno je radoznalo ü Ima neobične ideje ü Zaigrano je, a ipak dobro prolazi na testovima ü Raspravlja do u detalje, razrađuje ü Samosvojno je, često radi samo ü Ispoljava snažna osjećanja i stavove o onome što sluša ü Već zna ü Više voli društvo starijih i odraslih ü Samostalno donosi zaključke ü Inicira projekte ü Zadatke prima kritički, a ako ga zanimaju njima se bavi intenzivno i strastveno ü Kreira nova rješenja ü Uživa u učenju ü Služi se informacijama ü Traži nove mogućnosti primjene naučenog, ponaša se kao mali naučnik ü Dobro pretpostavlja ü U izlaganju teži kompleksnosti ü Pažljiv je posmatrač ü Vrlo je samokritično

Prilikom identifikovanja nadarene djece prave se i određene greške koje se najčešće javljaju zbog precjenjivanja ili podcjenjivanja nekih njihovih sposobnosti. Pri tom se misli na:

- ⇒ porodični status djeteta (precjenjivanje djece koja potiču iz porodica sa visokim socio-ekonomskim i obrazovnim statusom i čiji su roditelji ambiciozni, i sa druge strane podcjenjivanje djece koja potiču iz porodica sa niskim socio-ekonomskim i obrazovnim statusom i čiji roditelji imaju skromnije ambicije u odnosu na dječja postignuća);
- ⇒ ponašanje djeteta (precjenjivanje poslušne, popularne, djece sa visokom motivacijom za rad i postignuća, a podcjenjivanje djece sa lošim ponašanjem, stidljive i povučene djece i djece sa niskom motivacijom za rad i postignuća);

- ⇒ znanje djeteta (precjenjivanje djece koja posjeduju više znanja i informacija, koja imaju tečan govor i bogat rječnik, koja rano nauče čitati i podcjenjivanje djece s manjim opštim znanjem, siromašnog rječnika i djece koja ne pokazuju interesovanje za rano čitanje);
- ⇒ fizički izgled djeteta (precjenjivanje djece naprednijeg fizičkog razvoja, uopšte privlačnije i ljepše djece, a podcjenjivanje djece koja su fizički zaostala i neprivaćna djeca i djeca sa tjelesnim nedostacima).

Nadarena djeca imaju neke posebne potrebe u vaspitanju i obrazovanju koje proizilaze iz njihovih specifičnih osobina, a od zadovoljavanja zavisi njihov dalji razvoj.

To su potrebe za:

- ⇒ kontaktiranjem sa vršnjacima prema uzrasnom dobu;
- ⇒ kontaktiranjem sa vršnjacima prema intelektualnom uzrastu;
- ⇒ radom po obogaćenom vaspitno-obrazovnom programu;
- ⇒ nezavisnošću u učenju;
- ⇒ potreba za širokim programom kojim se podstiče cjelokupni razvoj djeteta.

Opšta uputstva koja bi valjalo slijediti pri izradi programa za rad sa nadarenom djecom

Pored važnosti uočavanja nadarene djece u grupi važno je da vaspitači/ce znaju šta mogu učiniti da doprinesu razvoju takve djece, kojih načela bi trebalo da se pridržavaju kako bi izašli u susret potrebama nadarene djece u vrtiću.

Osnovno je načelo individualizacije i diferencijacije, odnosno, da se djeci omogući individualan način rada i odgovarajući sadržaji. Radeći na način i sa sadržajima koji najbolje odgovaraju tom djetetu, najpodsticajnije se djeluje na njegov dalji razvoj. Neka od načela kojih bi se trebalo pridržavati su:

- ⇒ zadovoljiti djetetove specifične interese, omogućavati mu da uči ono što ga zanima, da se bavi onim što ga interesuje;
- ⇒ omogućiti djetetu da u okviru programa stiče široka osnovna saznanja, podsticati razvoj različitih aspekata, a posebno djetetovih verbalnih sposobnosti;
- ⇒ omogućiti djetetu da pritom uči na način koji mu najviše odgovara, jer ono obično razvija specifične vještine kojima uči brže i lakše;
- ⇒ podsticati dijete da koristi razne izvore znanja i upućivati ga na njih (knjige, ljudi raznih zanimanja, muzeji, TV...), pomagati mu da samostalno dođe do potrebnih informacija, upućujući ga na mjesta gdje ih može naći;
- ⇒ omogućiti djetetu složenije aktivnosti i zadatke koji su rješivi i podsticajni za uključivanje svih njegovih intelektualnih sposobnosti i vještina, za koje je potrebno uključivanje apstraktnog mišljenja i viših nivoa misaonih procesa;
- ⇒ program mora omogućiti djetetu da razvija kreativno mišljenje i podsticati ga da misli kreativno i kritički;

- ⇒ postavljati djetetu veća očekivanja u cilju razvijanja istrajnosti, preciznosti, tačnosti, nezavisnosti i samostalnosti u radu;
- ⇒ omogućiti djetetu korišćenje različitog i raznovrsnog materijala, u aktivnostima i uopšte u radnoj sobi, radi sticanja iskustva o osobinama materijala i njegovim mogućim primjenama;
- ⇒ omogućiti djetetu dovoljno vremena za bavljenje aktivnošću koja ga zanima i ne prekidati ga grubo;
- ⇒ podsticati dijete da tumači razloge svog i tuđeg ponašanja i osjećanja radi uspješnosti saradnje sa ostalim vršnjacima;
- ⇒ omogućiti djetetu da pokaže i razvija sposobnost vođenja, ne ugrožavajući položaj drugih u grupi.

Metodska uputstva za rad vaspitača/ica sa nadarenom djecom

Kada se napravi program postavlja se pitanje kako da se vaspitač/ica postavi da bi osigurao/la sprovođenje tog programa i tako postigao/la veću uspješnost u zadovoljavanju potreba nadarene djece. Neka od načela su:

- ⇒ Potrebno je da vaspitač/ica bude fleksibilan/na u radu i planiranju sadržaja i vremena za njihovu realizaciju.
- ⇒ Nadarenom djetetu obezbijediti druge aktivnosti u odnosu na ostalu djecu, aktivnosti kojima još nije ovladalo, da se ne bi dosađivalo učeći ono što već zna.
- ⇒ U području u kojem je dijete darovito pružati mu posebnu podršku, a u ostalim područjima ponašati se prema njemu kao prema ostaloj djeci u grupi.
- ⇒ Podsticati ga da ostane u onom što odabere da radi, da ne prelazi brzo sa aktivnosti na aktivnost vođeno mnogobrojnim i kratkotrajnim interesovanjima.
- ⇒ Ne posvećivati mu, u odnosu na drugu djecu, puno više vremena i učiti ga strpljenju kao i druge.
- ⇒ Uticati na razvoj samostalnosti da do postavljenog cilja dođe sopstvenim angažovanjem, omogućiti mu da pokuša u realizaciji nekog nerealnog cilja.
- ⇒ Da se pažljivo popune praznine u ponašanju i učenju koje nastaju uslijed intenzivnog interesovanja samo za određene aktivnosti.
- ⇒ Ne kritikovati i ne osuđivati dijete zbog neuspjeha da se ne bi ugrozilo djetetovo samopouzdanje.
- ⇒ Ne isticati samo ono što rade nadarena djeca nego organizovati rad tako da se i ostala djeca pokažu u određenim aktivnostima.
- ⇒ Angažovati nadarenu djecu da pomažu drugoj djeci u određenim aktivnostima, ali da to ne bude opterećujuće za njih.

Literatura

1. Belamarić, D., *Dijete i oblik*, Školska knjiga, Zagreb, (1987),
2. Cvetkov Lay, J. i Majurec Sekulić, A., *Darovito je, što ću s njim*, Alinea, Zagreb, (1998),
3. Došen - Dobud, A., *Malo dijete veliki istraživač*, Alinea, Zagreb, (1995),
4. Kojić, M., *Karakter i karakteristika dječjeg likovnog izraza i likovne tehnika*, JPU Ljubica Popović, Podgorica, (2001),
5. Kroflin, L. *Dijete i kreativnost*, Globus, Zagreb, (1987),
6. Milić, S., *Specifičnosti vaspitno-obrazovnog rada sa nadarenom djecom*, Vaspitanje i obrazovanje br.3, Podgorica, (2003).

Opšta uputstva za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju

Programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja u osnovi imaju ideju otvorenog vaspitanja i usmjereni su na dijete. Jedan od osnovnih aspekata ovih programa jeste princip individualizacije. Ovako definisani programi stvaraju pretpostavku za obrazovanje sve djece, bez obzira na sposobnosti, interesovanja, potrebe i socio-kulturno porijeklo djeteta. Trend inkluzivnog obrazovanja podrazumijeva uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne grupe vrtića.

Realizacija inkluzivnog programa u dječjim vrtićima je obaveza i humani zadatak svakog društva, imajući u vidu značaj ranog uključivanja djece u obrazovne institucije, naročito na predškolskom uzrastu.

Uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtića, jeste jedina mogućnost da se njihovo obrazovanje učini kvalitetnijim. Organizovanim aktivnostima, u interakciji sa vršnjacima, moguće je unaprijediti i podsticati njihov razvoj i, u granicama mogućnosti, osposobljavati ih za lakše uključivanje u ostale segmente obrazovanja.

Djeca sa smetnjama u razvoju se među sobom razlikuju i te razlike su uslovljene vrstom i težinom smetnji koje postoje. U odnosu na vrstu i težinu smetnji koja je prisutna, ova djeca se među sobom razlikuju i prema potrebama koje imaju.

Različite vrste ometenosti u razvoju umanjuju mogućnosti djeteta da na konvencionalan, uobičajen i prepoznatljiv način iskaže svoje potrebe. Stoga je veoma bitno dobro poznavati osnovne potrebe djeteta kako bi, pravovremenim i adekvetnim zadovoljavanjem istih, umanjili rizik i preduprijedili nepoželjno ponašanje djeteta.

Osnovne potrebe djeteta:

- ⇒ **potrebe vezane za tijelo:** zadovoljavanje gladi, žeđi, toplote, prijatnih zvukova, ukusa i mirisa, potreba za kretanjem, izbjegavanje bola, zamora, napetosti;
- ⇒ **potrebe vezane za odnos sa okolinom:** potreba za jasnom, stabilnom, izvjesnom i predvidljivom situacijom kao i okruženjem, izbjegavanje neprijatnog i nerazumljivog, potreba za IGROM, kao najširim kanalom komunikacije;
- ⇒ **potrebe vezane za odnos sa drugim ljudima:** potreba za osjećanjem sigurnosti, prihvaćenosti, razumijevanjem, dosljednošću i toplinom u komunikaciji sa drugima; potreba za postizanjem samostalnosti;
- ⇒ **potrebe vlastite ličnosti:** vlastitog umijeća, uspješnosti, ispravnosti u izvođenju, što vodi ka osjećanju uvažavanja, odnosno poštovanja djetetove ličnosti.

Da bi zadovoljili potrebe djeteta, naročito na najranijem uzrastu, potrebno je da roditelji razviju OSJETLJIVOST za njihovo prepoznavanje. To je dugotrajan i zahtijevan proces koji se uči kroz svakodnevni život sa djetetom. Činjenica je da roditelji najčešće uče na sopstvenim greškama.

Bitno je umjeti uočiti ih i biti spreman na promjene u sopstvenom ponašanju umjesto insistiranja isključivo na mijenjanju djetetovog ponašanja ili pak sredine.

Ključni način zadovoljavanja djetetovih potreba su: PRIHVATANJE i TOPLINA u komunikaciji, PRIMJERENOST u zahtijevima, pravovremenost i DOSLJEDNOST u reagovanju.

Klasifikacija funkcionalnih poremećaja

Postoji veliki broj klasifikacija tipova ometenosti i one se obično razlikuju od zemlje do zemlje. U knjizi "Dijete sa posebnim potrebama u osnovnoj školi" navedena je klasifikacija funkcionalnih razvojnih poremećaja koja ima 6 kategorija, a koju je predložio istraživački tim OECD/CERI (1998). U okviru svake kategorije, za svako dijete se utvrđuje: stepen težine hendikepa, eventualne kombinovane smetnje i intelektualne, obrazovne i socijalne posljedice hendikepa (1997, str. 16.).

1. **Oštećenje senzornih funkcija** (oštećenje vida, sluha, senzorni poremećaji taktilne osjetljivosti, bola, dodira, kretanja i ravnoteže).
2. **Poremećaji kognitivnih, intelektualnih, perceptivnih i funkcija pažnje** (mentalna zaostalost, poremećaji učenja, govorne disfunkcije, poremećaji pažnje, okulomotorni perceptivni poremećaji i sl.).
3. **Poremećaji kontrole mišića** (posebno oni koji ometaju ili onemogućavaju kretanje djeteta, neposrednu komunikaciju i interakciju djeteta sa sredinom kao što su: cerebralna paraliza, ortopedski poremećaji, poremećaji u govornoj artikulaciji, amputacije, dismorfički sindromi, stanje mišićne slabosti i sl.).
4. **Oštećenje fizičkog zdravlja djeteta** (metabolički i fiziološki poremećaji, kao što su hipotiroidizam, galaktosemija, fenilketonurija, astma, juvenilni dijabetes, urođene bolesti srca, zavisnost od aparata za održavanje života i sl.).
5. **Emocionalni dječiji poremećaji** (situacioni poremećaji, dječje neuroze, dječje psihoze, emocionalne promjene izazvane oštećenjem nervnog sistema i sl.).
6. **Spoljašnji faktori u odnosu na dijete koji ometaju njegovu sposobnost da adekvatno funkcioniše** (disfunkcionalne ili haotične porodice, neodgovarajuće i neodgovorno ponašanje roditelja, zlostavljanje djece od strane roditelja, teži oblici neuroza roditelja, psihotični roditelji i sl.).

Navedena klasifikacija razvojnih smetnji rađena je samo prema jednom, dominantnom, problemu koji dijete ima. Oko 60% djece sa razvojnim smetnjama, pored jedne dominantne, ima i još neku dodatnu smetnju.

Nema jasnih pokazatelja o tome kod kojih vrsta smetnji postoje kontraindikacije u pogledu uključivanja u predškolsku ustanovu. Pretpostavlja se da djecu sa autizmom nije moguće uspješno uključiti u grupu vršnjaka. Uključivanje djece u vrtić ne preporučuje se samo u situacijama kada to iz više razloga nije u korist djeteta.

Specifičnosti inkluzivnog programa

- ⇒ Vaspitno-obrazovni program za djecu sa razvojnim smetnjama nije moguće uraditi unaprijed i on nije isti za svu djecu sa smetnjama u razvoju. Djeca sa smetnjama u razvoju su dio programa koji je planiran i za ostalu djecu u grupi, ali se za njih izrađuju i individualni edukativni planovi u cilju kontinuiranog praćenja i podsticanja njihovog razvoja. S obzirom da se razvoj djece odvija kroz aktivnost sa vršnjacima naglasak je na aktivnom učešću djece sa smetnjama u razvoju u aktivnostima koje su predviđene i isplanirane za svu djecu u grupi.
- ⇒ **Otkrivanje očuvanih potencijala** djece sa smetnjama u razvoju – U inkluzivnom programu naglasak je na ličnosti djeteta u cjelini. Jedan broj potencijala ove djece uvijek je očuvan i osnovni smisao jeste otkrivanje očuvanih potencijala djece sa smetnjama u razvoju. Pronalaženje onoga u čemu je dijete uspješno omogućava vaspitaču/ici da aktivnosti organizuje tako da dalje podstiče razvoj u cjelini. Očuvani potencijali djeteta su osnova za razvijanje novih interesovanja i stvaranje motivacije za dalje učenje i razvoj. Očuvane potencijale jedino je moguće otkriti u grupi vršnjaka tokom zajedničkih aktivnosti.
- ⇒ Kada govorimo o inkluziji istovremeno imamo u vidu i djecu sa smetnjama u razvoju i ostalu djecu u grupi. Osnovni smisao inkluzije jeste uključivanje djece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtića, njihove međusobne interakcije i koristi koje imaju obje populacije djece. Socijalne interakcije sa vršnjacima predstavljaju osnovu za razvoj djeteta. Za socijalno i emocionalno učenje najvažniji su odnosi sa vršnjacima. Da bi uključivanje djece sa smetnjama u razvoju bilo uspješno neophodno je stvaranje pozitivne klime u grupi, međusobno prihvatanje i uvažavanje djece i razlika koje među njima postoje. Proces prihvatanja razvija se kada su djeca uključena u zajedničke aktivnosti usmjerene ka pozitivnom cilju – kada su obrazovni ciljevi tako strukturisani da djeca mogu saradivati prilikom učenja. Takav pristup omogućava interakcije pune podrške i vodi prihvatanju i osjećanju sigurnosti u grupi. Jedan od načina da se to postigne jeste kooperativno učenje, pri kojem djeca rade zajedno kako bi postigla određeni cilj i završila postavljene zadatke. Kooperativno učenje je strategija u radu sa djecom koja podrazumijeva sljedeće elemente: pozitivnu međuzavisnost, individualnu odgovornost i učenje saradničkih vještina.
- ⇒ Osnovna pretpostavka realizacije inkluzivnog programa jeste saradnja sa roditeljima ove djece. Uključivanje roditelja djece sa smetnjama u razvoju podrazumijeva kontinuiranu saradnju i partnerski odnos na relaciji vaspitač/ica-stručni saradnik/ca-roditelj. Da bi ova saradnja bila uspješna vaspitači/ce i stručni saradnici/e moraju imati odnos prema tome koji podrazumijeva: poštovanje, stav u kome nema prosuđivanja i saosjećanje. Veoma je važno poštovati princip povjerljivosti imajući u vidu da su roditelji ove djece često u prilici da iznesu veoma intimne podatke o sebi i djetetu. Veoma je važno da se rad vaspitača/ica, stručnih saradnika/ca i roditelja odvija kontinuirano i timski pri čemu roditelji ravnopravno učestvuju u donošenju odluka koje se odnose na njihovu djecu. Neophodno je kontinuirano obavještavati roditelje o svakom napretku djeteta, kako bi se podsticala njihova motivacija za saradnju i dalje aktivnosti.

⇒ Podsticanje razvoja vrši se kontinuiranim praćenjem djece sa smetnjama u razvoju. U tom cilju za svako dijete sa smetnjama pravi se **individualni edukativni plan (IEP)**. U izradi individualnog edukativnog plana učestvuju vaspitač/ica, stručni saradnici/e vrtića i roditelji djeteta sa posebnim potrebama. Izrada individualnog edukativnog plana je dugoročan proces koji podrazumijeva praćenje napredovanja djeteta, donošenje odluka zasnovanih na potrebama djece i koristi se kao potvrda rezultata koji su postignuti u radu sa djetetom.

Osnovni elementi individualnog edukativnog plana su:

- ⇒ podaci o trenutnom nivou razvoja djeteta,
- ⇒ podaci o godišnjim ciljevima i zadacima,
- ⇒ podaci o praćenju razvoja djeteta,
- ⇒ podaci o interakciji sa ostalom djecom u grupi,
- ⇒ podaci o posebnim obrazovnim uslugama koje su obezbijeđene,
- ⇒ podaci o potrebnim individualnim modifikacijama,
- ⇒ podaci o načinima obavještanja roditelja o napretku djeteta.

Ostvarivanje postavljenih ciljeva koji su navedeni u individualnom edukativnom planu, može se ostvarivati kroz individualni rad sa djetetom sa posebnim potrebama ili kroz organizovane aktivnosti u vaspitnoj grupi, zajedno sa ostalim vršnjacima. Veoma je važno napomenuti da se individualni rad sa djetetom svodi na minimum i praktikuje samo u slučajevima kada pojedine aktivnosti nije moguće organizovati u grupi vršnjaka. U ovim situacijama neophodno je obezbijediti adekvatan prostor u vrtiću gdje će se individualni rad sprovoditi (primjer - kancelarija stručnog saradnika/ce).

U cilju kvalitetnije realizacije aktivnosti sa djecom sa posebnim potrebama, praćenja i podsticanja njihovog razvoja neophodno je ostvariti saradnju vrtića sa zdravstvenim ustanovama, razvojnim savjetovalištem i ostalim institucijama za koje se procjeni da mogu pružiti pomoć vrtiću i roditeljima.

Literatura

1. Hrnjica, S.: *Dete sa posebnim potrebama*, Učiteljski fakultet; Beograd, (1997),
2. Novak, J. i Kondić, K., *Kako izaći na kraj sa teškoćama u ponašanju našeg deteta (ometenog u razvoju, 0-10)*, Beograd (2001).

Program za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju izradila **Komisija za predškolsko vaspitanje i obrazovanje** i komisije za područja aktivnosti.

Komisija za predškolsko vaspitanje i obrazovanje:

1. Tatjana Novović, predsjednik
2. Fran Vuljaj, član
3. Senka Šćepanović, član
4. Mirela Šćepanović, član
5. Vjera Filipović, član
6. Milovan Savićević, član
7. Pero Vuksanović, član
8. dr Vesna Vučinić, član
9. Divna Popović, član
10. Milja Vujačić, član
11. Nataša Mićović, član
12. Nataša Tomović, član

Komisije za područja aktivnosti

Fizičke i zdravstvene aktivnosti:

1. Nataša Tomović, predsjednik
2. Prof.dr Miloš Dragaš, stručni konsultant
3. Ana Perović, član
4. Snežana Kovačević, član

Muzičke aktivnosti:

1. prof.dr Vesna Vučinić, predsjednik
2. Gordana Stanišić, član
3. Slavica Đurović, član

Jezičke i govorne aktivnosti:

1. Velinka Čvorović, predsjednik
2. Branka Cicmil, član
3. Tatjana Marković, član

Matematičko-logičke aktivnosti:

1. Branislav Vukčević, predsjednik
2. Ljiljana Kovač, član
3. Ljiljana Drašković, član
4. Radmila Backović, član

Socijalne aktivnosti i saznanja:

1. Vesna Dimitrijević, predsjednik
2. Olga Klikovac, član
3. Ana Spahić, član

Aktivnosti upoznavanja i ovladavanja okolinom:

1. Jelena Perunović, predsjednik komisije
2. Vesna Šinković, član
3. Tamara Cvijović, član

Likovne aktivnosti:

1. Nevenka Kruščić, predsjednik komisije
2. Slobodanka Vuković, član
3. Nada Knežević, član

Na izradi specijalizovanog programa za **ENGLESKI JEZIK** učestvovali:

Nataša Mićović – profesor engleskog jezika i član Komisije za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, uz stručnu pomoć ostalih članova Komisije oko pedagoško-didaktičkih zahtijeva, pri koncipiranju programa.

Mr Ljiljana Subotić – profesor engleskog jezika i Radojka Dapčević – profesor engleskog jezika, angažovani kao stručni konsultanti.

Na izradi uputstava za **rad sa nadarenom djecom** učestvovali članovi Komisije za predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Na izradi uputstava za **rad sa djecom sa razvojnim problemima** učestvovali:

1. Milja Vujačić, pedagog
2. Fran Vuljaj, pedagog

uz konsultacije sa ostalim članovima Komisije za predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

372.36 (497.16)

PROGRAM za područja aktivnosti u predškolskom vaspitanju i obrazovanju: [urednik Dragan Bogojević]. – Podgorica : Zavod za školstvo, 2007 (Cetinje IVPE). – 63 str. ; 25 cm

Na vrhu nasl str. : Republika Crna Gora,
Ministarstvo prosvjete i nauke. – Tiraž 500. –
Bibliografija: str. 43 -44 , 50.

ISBN 978-86-85553-37-0

а) Предшколско васпитање и образовање – Програм активности –
Црна Гора

COBISS.CG-ID 11413008